

Eriarvoistuvatko oppilaat ja opiskelijat? Uutta tietoa koulu- ja opiskeluikäisten hyvinvoinnista ja oppimisesta

Erikoistutkija Nina Halme, THL

Apulaisprofessori Juhani Rautopuro, KTL

Nuorisolääkäri Kristina Kunttu

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
KOULUTUKSEN TUTKIMUSLAITOS

Y · T · H · S
YLIOPILAIDEN TERVEYDENHOITOSÄÄTIÖ

Esityksen sisältö

- ▶ Millaisiin aineistoihin tarkastelu perustuu?
- ▶ Mistä löydän tietoa oman alueeni tai kuntani tilanteesta?
- ▶ Mitä oppimistulokset kertovat yhdenvertaisuudesta?
- ▶ Onko hyvinvoinnissa eroa perusopetuksessa ja toisella asteella?
- ▶ Eriarvoisuus yliopisto- ja AMK-opiskelijoiden välillä
- ▶ Eriarvoistumiskehityksen riskien yleisyys

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
KOULUTUKSEN TUTKIMUSLAITOS

Y · T · H · S
YLIOPILAIDEN TERVEYDENHOITOSÄÄTIÖ

Millaisiin aineistoihin oppimisen ja hyvinvoinnin tarkastelu perustuu?

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
KOULUTUKSEN TUTKIMUSLAITOS

Y · T · H · S
YLIOPIILAIDEN TERVEYDENHOITOSÄÄTIÖ

Oppimistulosten arviointi Suomessa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
KOULUTUKSEN TUTKIMUSLAITOS

Miksi?

Koulutuksen ohjausjärjestelmän muutos Suomessa

Peruskoulu 1972

Keskitetty kontrolli ja päätöksenteko (1970- ja 1980 luku)	"Vallan hajauttaminen" (1990-luvulta lähtien)
"Yhtenäistetyt" opetussuunnitelmat	Valtakunnalliset opetussuunnitelmien perusteet
Oppikirjojen tarkastus	Kuntakohtaiset opetussuunnitelmat
Koulutarkastajat	Koulukohtaiset opetussuunnitelmat
Opettajalisenssit	Autonomia

Pähkinäkuoressa

Avainsanat	Oppimistulosten arviointi (perusopetus)
Tasa-arvo, oikeudenmukaisuus	Perusopetuslaki:
Ammattitaito	<u>Koulutuksen järjestäjillä</u> on vastuu arvioida tarjoamansa koulutuksen laatua ja tehokkuutta → ulkopuolinen riippumaton oppimistulosten arviointi
Luottamus	Koulutuksen tasa-arvon toteutuminen: sukupuoli, koulun opetuskieli, alueelliset erot, sosioekonominen tausta jne.
Erityisopetus	Koulutusjärjestelmän toimivuus ja tehokkuus (laadunvalvonta)

Oppimistulosten arviointi Suomessa (perusopetus)

Kansalliset arvioinnit (YTL/Karvi)	KV: PISA (KTL/HY)	KV: TIMSS/PIRLS (KTL)
YTL Ainoa valtakunnallinen koko tiettyä kohorttia koskeva “high stakes” testi: Ylioppilastutkinto: Tutkinnon avulla selvitetään, ovatko opiskelijat omaksuneet lukion opetussuunnitelmien mukaiset tiedot ja taidot sekä saavuttaneet lukiokoulutuksen tavoitteiden mukaisen riittävän kypsyyden (OKM). (https://www.ylioppilastutkinto.fi/) Karvi Oppimistulosten arvioinneilla kerätään tietoa perusopetuksen valtakunnallisten opetussuunnitelmien tavoitteiden saavuttamisesta - oppimistulosten kehittymisen seuranta - oppilasarvioinnin kehittymisen seuranta - alueellinen vaihtelu, sukupuolten väliset erot jne. (https://karvi.fi/)	The Programme for International Student Assessment (PISA) on OECD:n jäsenmaiden yhteinen tutkimusohjelma. PISA-ohjelma koostuu kolmen vuoden välein (2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015, 2018) toteutettavista tutkimuksista. Kullakin kierroksella tutkimuksen pääarviointialue (lukutaito, matematiikan osaaminen, luonnontieteellinen osaaminen) vaihtuu. PISAssa tutkitaan sitä, miten 15-vuotiaat nuoret hallitsevat tulevaisuuden kannalta keskeisiä avaintaitoja, millaiset tekijät vaikuttavat näihin taitoihin ja miten taidot kehittyvät ajan myötä.	TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) ja PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) TIMSS-tutkimuksissa arvioidaan 4.- ja 8.-luokkalaisten matematiikan ja luonnontieteiden osaamista. PIRLS-tutkimuksissa arvioinnin kohteena on 4.-luokkalaisten lukutaito TIMSSissä ja PIRLSissä arvioinnin sisällöt nousevat maiden opetussuunnitelmista International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) https://ktl.jyu.fi/tutkimus/arviointi Arviointikello !!

**Otospohjainen arviointi
Ei standardoituja testejä
Ei valtakunnallisia päättökokeita perusopetuksen loppuvaiheessa
Ei rankinglistoja**

Uudistunut Kouluterveyskysely

Tietoa perusopetuksen oppilaiden ja toisen asteen opiskelijoiden hyvinvoinnista

- ▶ Sisältöjä ja tiedonkeruun tapoja uudistettu 2017
 - ▶ Tietoa saadaan myös perusopetuksen 4. ja 5. lk oppilailta ja heidän huoltajiltaan
 - ▶ Kielivalikoimaa lisätty
 - ▶ Hyvinvoinnin ja avun saannin sisältöjä lisätty
 - ▶ Taustatiedot mahdollistavat yhdenvertaisuuden seurannan
- ▶ Tavoitteena tuottaa seurantatietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnista, terveydestä, koulunkäynnistä ja opiskelusta, osallisuudesta sekä avun saannista ja tarpeisiin vastaavuudesta
- ▶ Kokonaistutkimus, toteutetaan joka toinen vuosi, seuraavan kerran 2019
- ▶ Kyselyyn vastataan nimettömänä

Osallistuminen Kouluterveyskyselyyn 2017

- ▶ 4. ja 5. luokkien oppilaat 80 % (N = 95 725)
- ▶ 8. ja 9. luokkien oppilaat 63 % (N = 73 680)
- ▶ Lukioden 1. ja 2. v. opiskelijat arviolta 51 % (N = 34 961)
- ▶ Ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. v. opiskelijat arviolta 39 % (N = 31 188)
- ▶ 4. ja 5. luokkien oppilaiden huoltajat 30 % (N= 35 625)

Vastausaktiivisuus vaihtelee oppilaitoksittain, kunnittain ja kysymyksittäin

Tyttöjen ja poikien vastausaktiivisuudessa ei ollut suuria eroja

Paperilla vastasi 4 %, selkokiehisellä lomakkeella 1,2 %

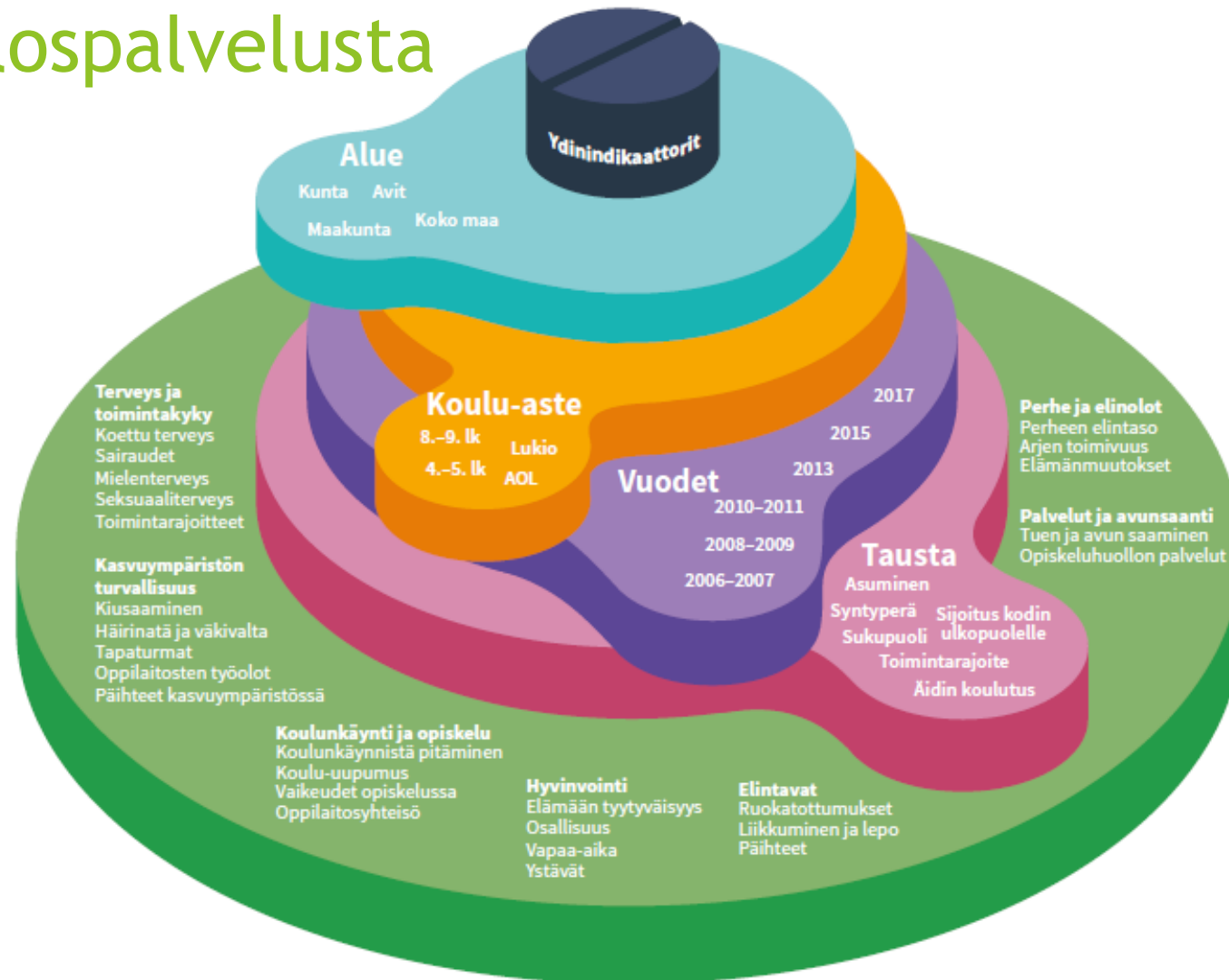
Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus (KOTT)

- ▶ Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus(KOTT)
http://www.yths.fi/tutkimukset/korkeakouluopiskelijoiden_terveystutkimus
- ▶ Kartoitetaan laajasti terveydentilaa ja terveyskäyttäytymistä ja näihin liittyviä tekijöitä (sosiaalisia suhteita, opiskelua, toimeentuloa, terveystalvelujen käyttöä ja mielipiteitä niiden laadusta.) Lisäksi eri kerroilla vaihtuvia erityisteemoja. Tulosten hyödyntäjiä myös korkeakoulut ja ylioppilas/opiskelijakunnat ym.
- ▶ Toteutettu v:sta 2000 lähtien 4 vuoden välein, 2000 ja 2004 vain yo-opiskelijat, amk mukaan 2008.
- ▶ Otoksena 5000 suomalaista alle 35-vuotiasta perustutkinto-opiskelijaa kummaltakin korkeakoulusektorilta. Vastausaktiivisuus vähentynyt 63 %, 63 %, 51 %, 44 % ja 31 %.
- ▶ Tulokset raportoidaan sukupuolittain, ikäryhmittäin ja korkeakoulusektoreittain sekä opiskelun keston, koulutusalan, ja -paikkakunnan mukaan.

Mistä löydän tietoa oman alueeni/
kuntani oppilaiden ja opiskelijoiden
tilanteesta?

Kouluterveyskyselyn tulokset maksuttomasti saatavilla tulospalvelusta

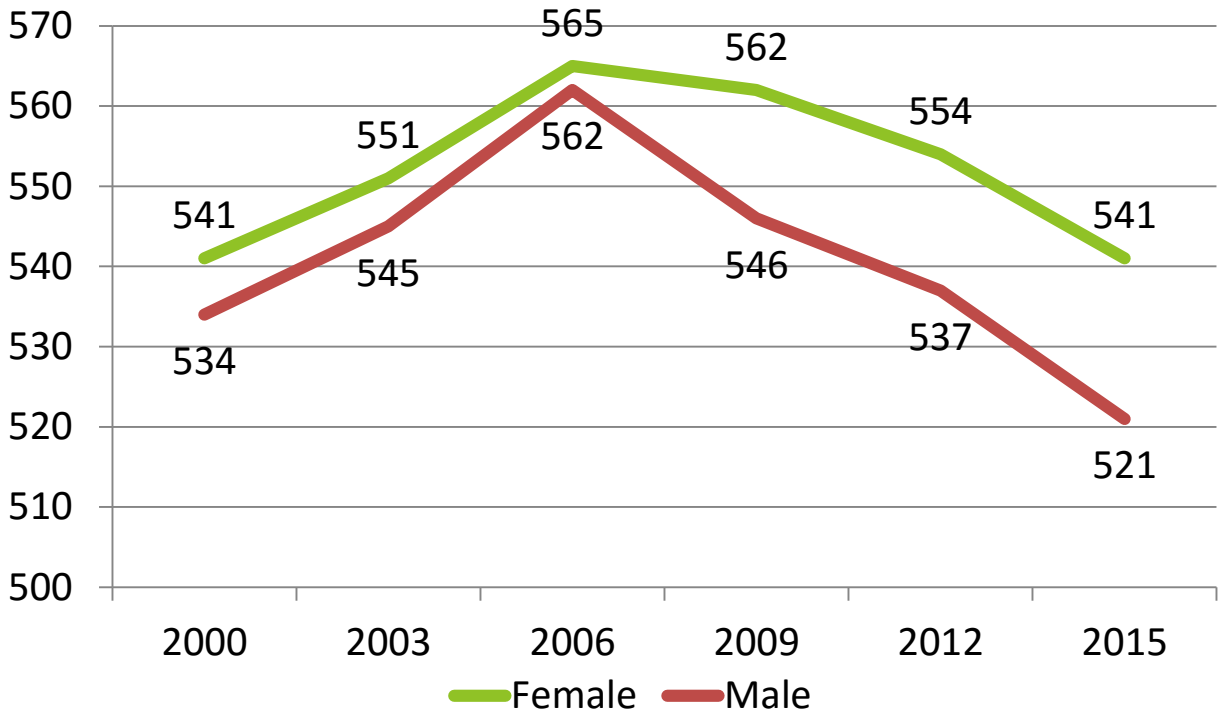
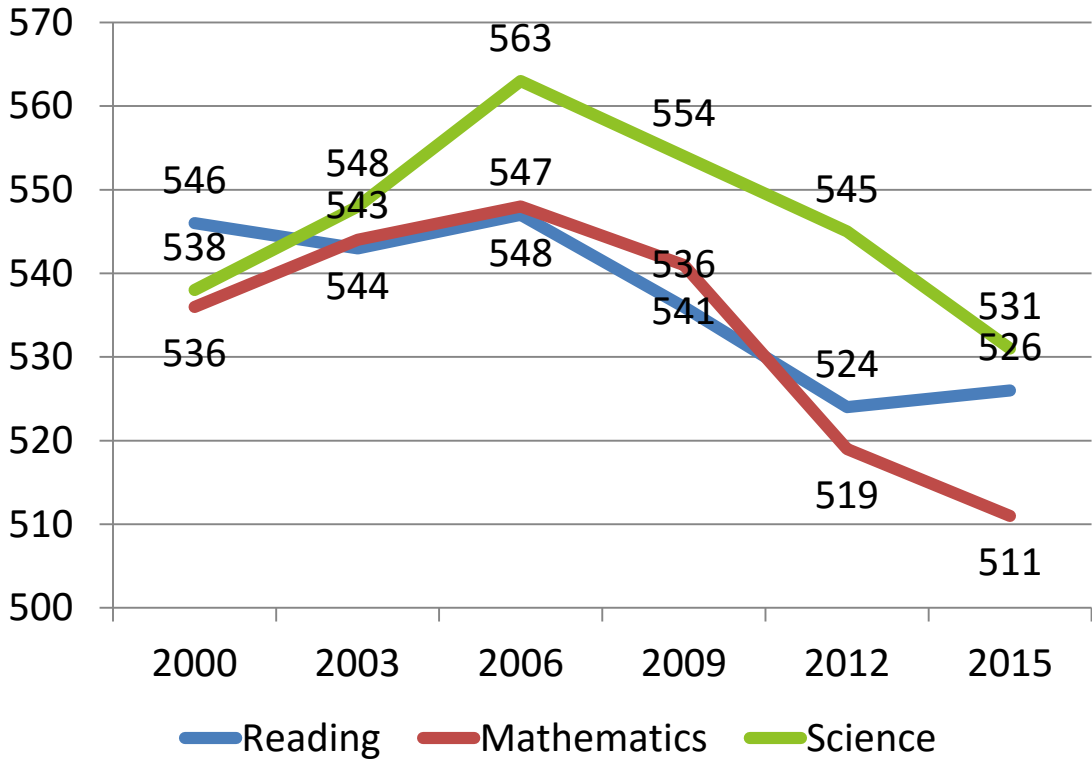

Mitä oppimistulokset kertovat yhdenvertaisuudesta?

Miltä näyttää?

Näin meillä menee (PISA 15-vuotiaat)

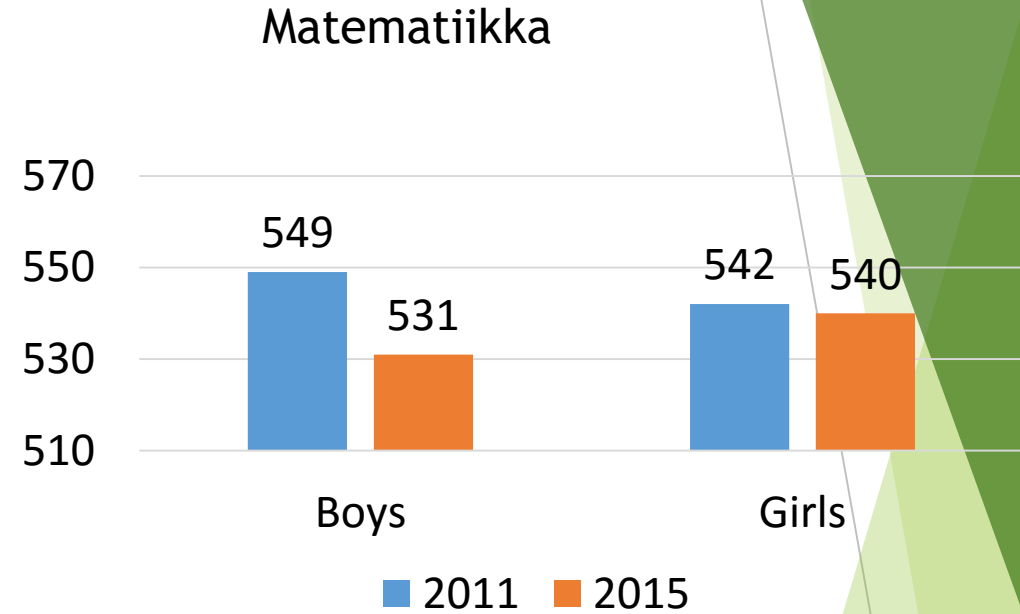
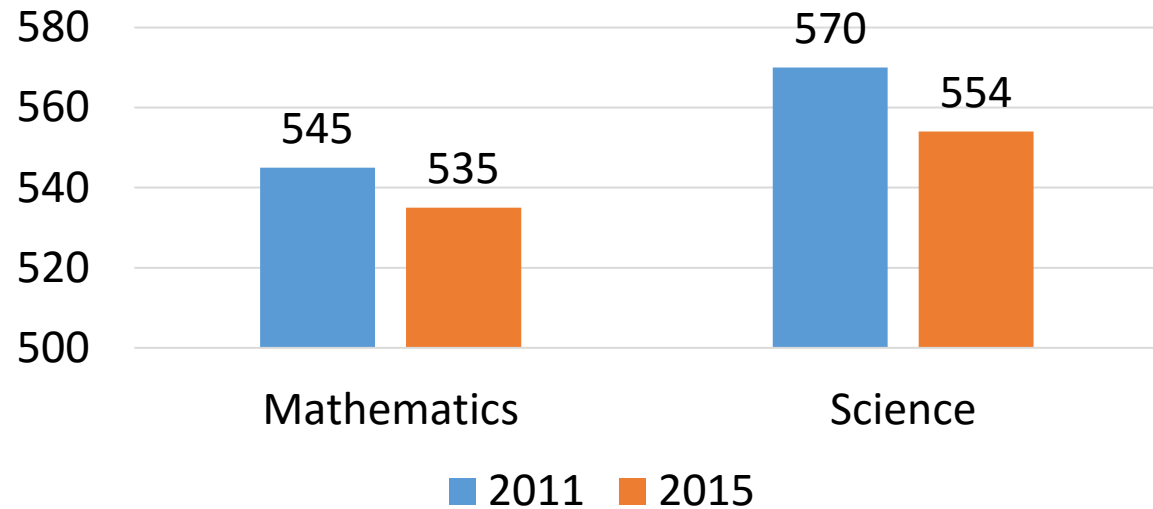

Luonnontieteellinen osaaminen

Vuosi	2000 (32)		2003 (41)		2006 (56)		2009 (65)		2012 (65)		2015 (72)	
	Lukutaito		Matematiikka		Luonnontiede		Lukutaito		Matematiikka		Luonnontiede	
	Kaikki	OECD	Kaikki	OECD	Kaikki	OECD	Kaikki	OECD	Kaikki	OECD	Kaikki	OECD
Lukutaito	1.	1.	1.	1.	2.	2.	3.	2.	6.	3.	4.	2.
Matematiikka	4.	4.	2.	1.	2.	1.	6.	2.	12.	6.	13.	7.
Luonnontiede	3.	3.	1.	1.	1.	1.	2.	1.	5.	2.	5.	3.

Näin meillä menee (TIMSS nelosluokka)

Vuosi	2011		2015	
	Kaikki	OECD	Kaikki	OECD
Matematiikka	8.	5.	17.	8.
Luonnontiede	3.	1.	7.	2.

Miltä homma maistuu?

PISA-tutkimus: Suomalaisnuoret tyytyväisiä elämäänsä (Välijärvi 2017)

- ▶ Yhteenkuuluvuuden tunne kouluun heikentynyt
 - ▶ Koeahdistus vähäistä
 - ▶ Suoritusmotivaatio vähäinen
 - ▶ Epäreilu kohtelu??
- ▶ Nuoret tyytyväisiä elämäänsä - etenkin pojat
 - ▶ (Pitääkö olla huolissaan?)

Muuta pohdittavaa

- ▶ Opetussuunnitelman perusteiden muutokset
 - ▶ mm. oppilasarviointi
- ▶ Sosioekonominen tausta
 - ▶ mm. kulttuuripääoma
- ▶ Lähtötasoerot kouluun tultaessa
- ▶ Alueelliset erot
- ▶ Koulun ulkopuoliset tekijät

Millainen on hyvinvoinnin tilanne
perusopetuksessa ja toisella astella?
Ovatko hyvinvointierot kaventumassa?

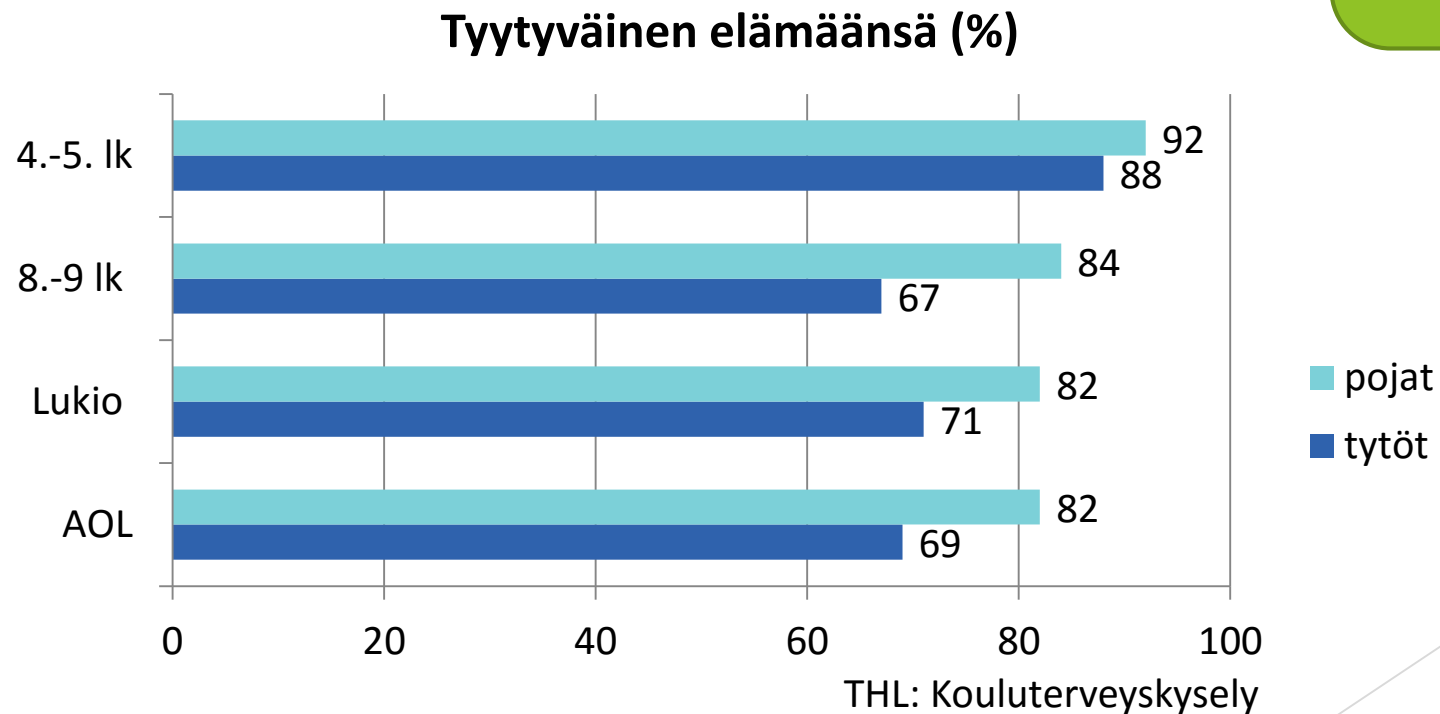
Elämään tyytyväisyys ja osallisuus

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Suurin osa oppilaista ja opiskelijoista on elämäänsä tyytyväisiä

Eroja tyttöjen ja poikien sekä eri kouluasteiden välillä

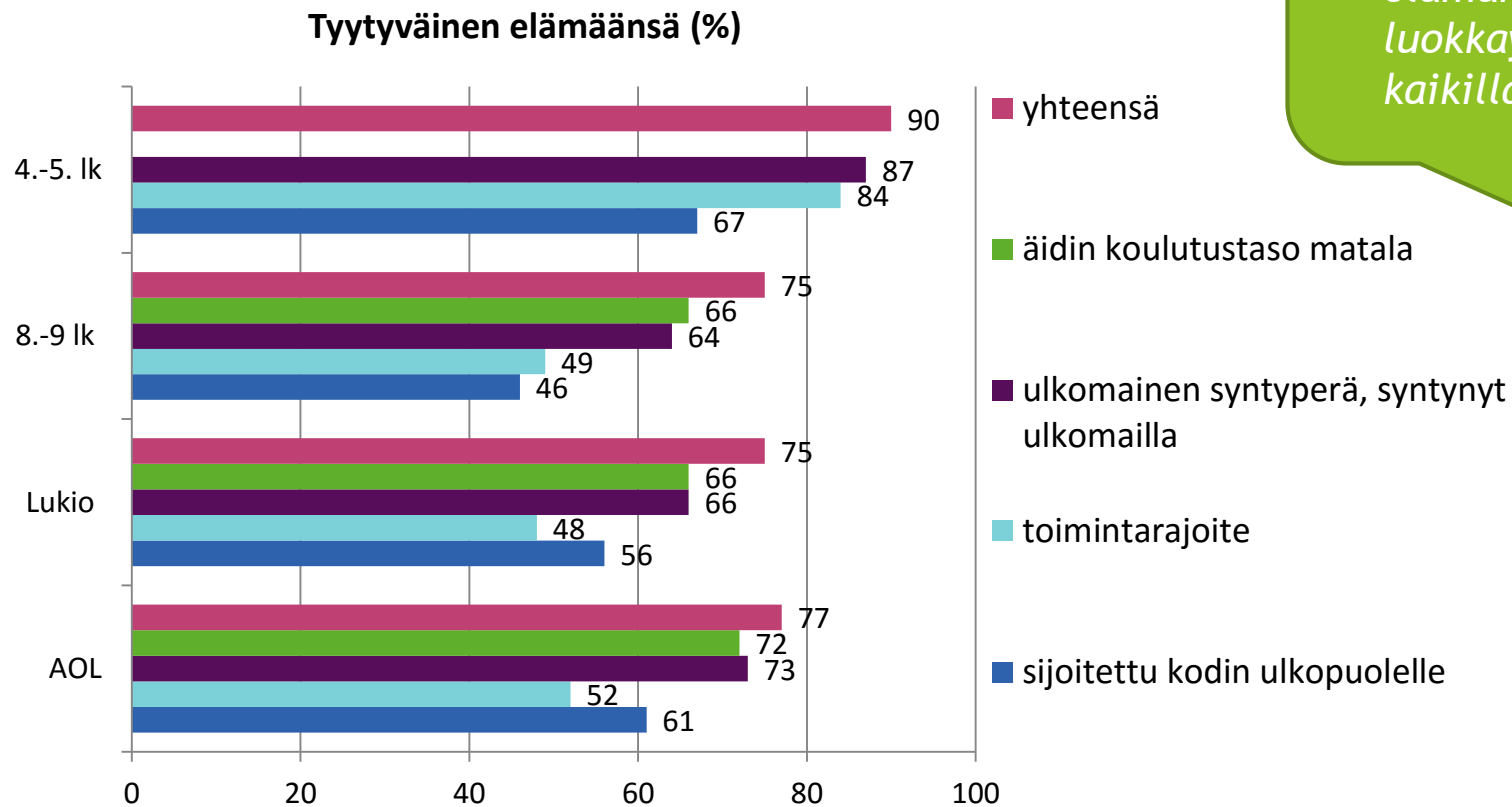

Elämään tyytyväisyys on yhteydessä vahvaan elämänhallintaan ja luokkayhteisöön kiinnittymiseen kaikilla kouluasteilla

Suurin osa oppilaista ja opiskelijoista on elämäänsä tyytyväisiä

Myös muiden ryhmien välillä suuria eroja

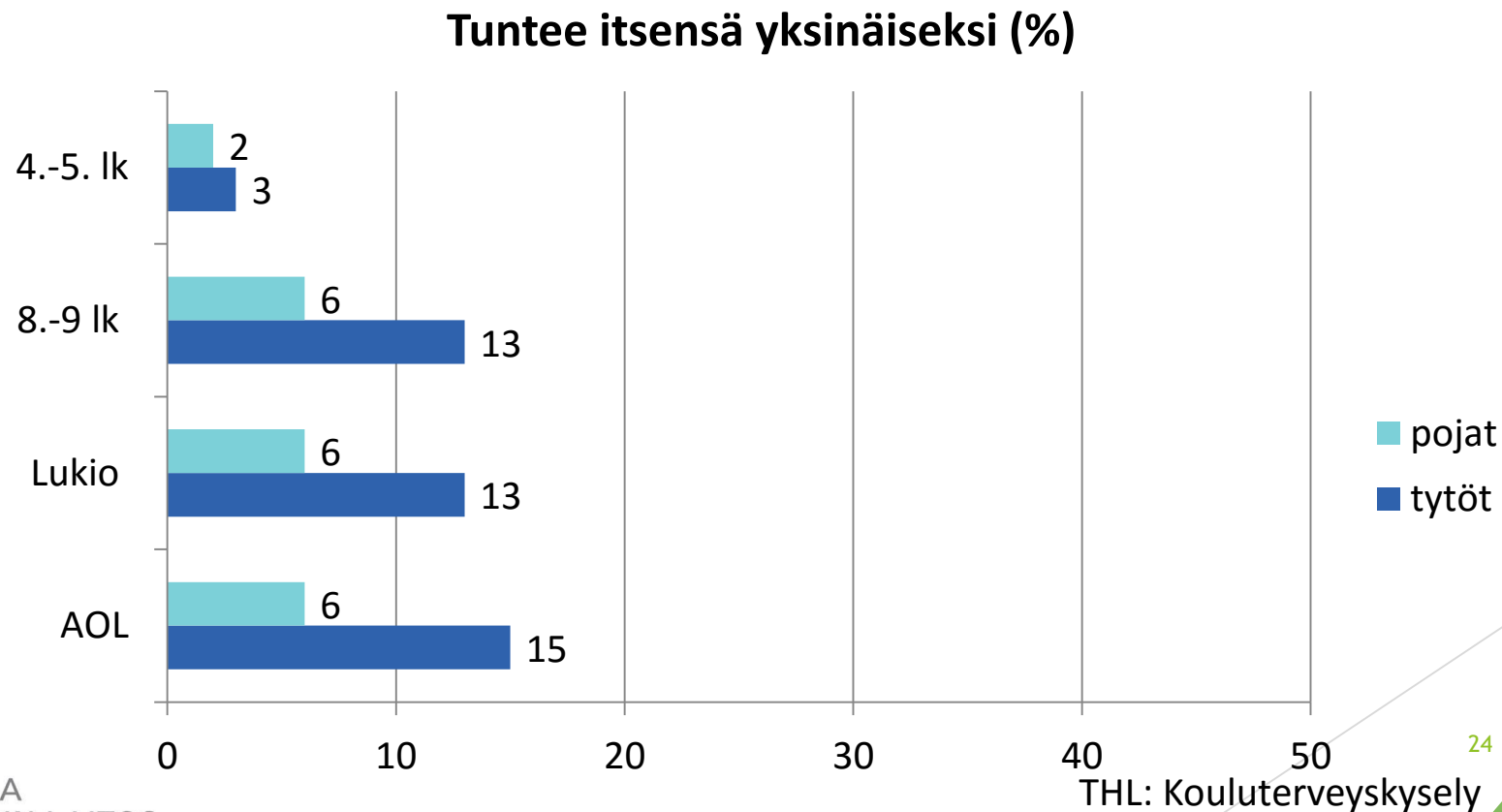

Elämään tyytyväisyys on yhteydessä vahvaan elämänhallintaan ja luokkayhteisöön kiinnittymiseen kaikilla kouluasteilla

Kenenkään ei tulisi olla yksin - yksinäisyys koskettaa liian montaa lasta ja nuorta

Yksinäisyys on yhteydessä ahdistuneisuuteen yläluokilla ja toisella asteella

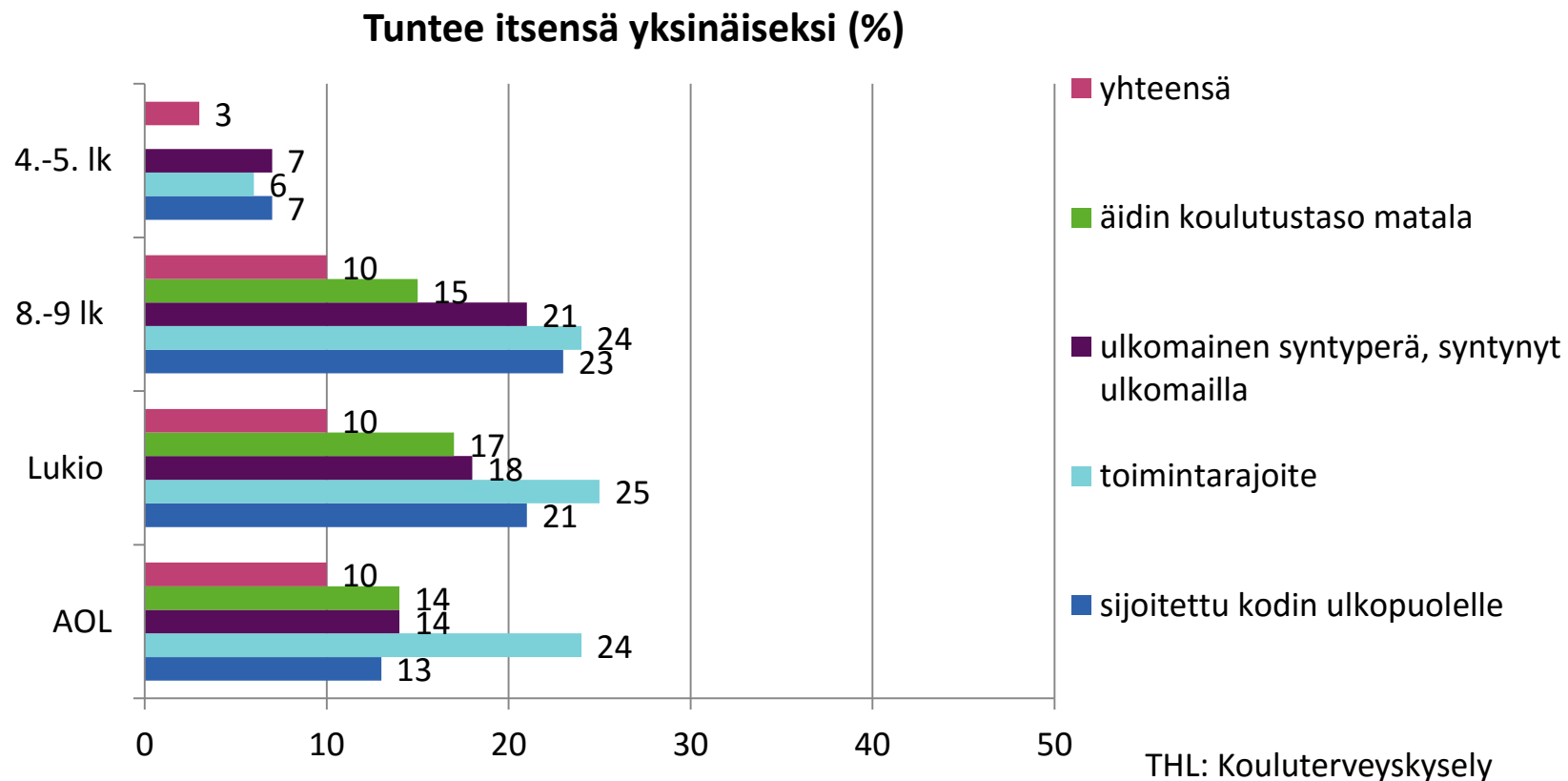
Tyttöjen yksinäisyys lisääntyy yläluokille siirryttäessä

Kenenkään ei tulisi olla yksin - yksinäisyys koskettaa liian montaa lasta ja nuorta

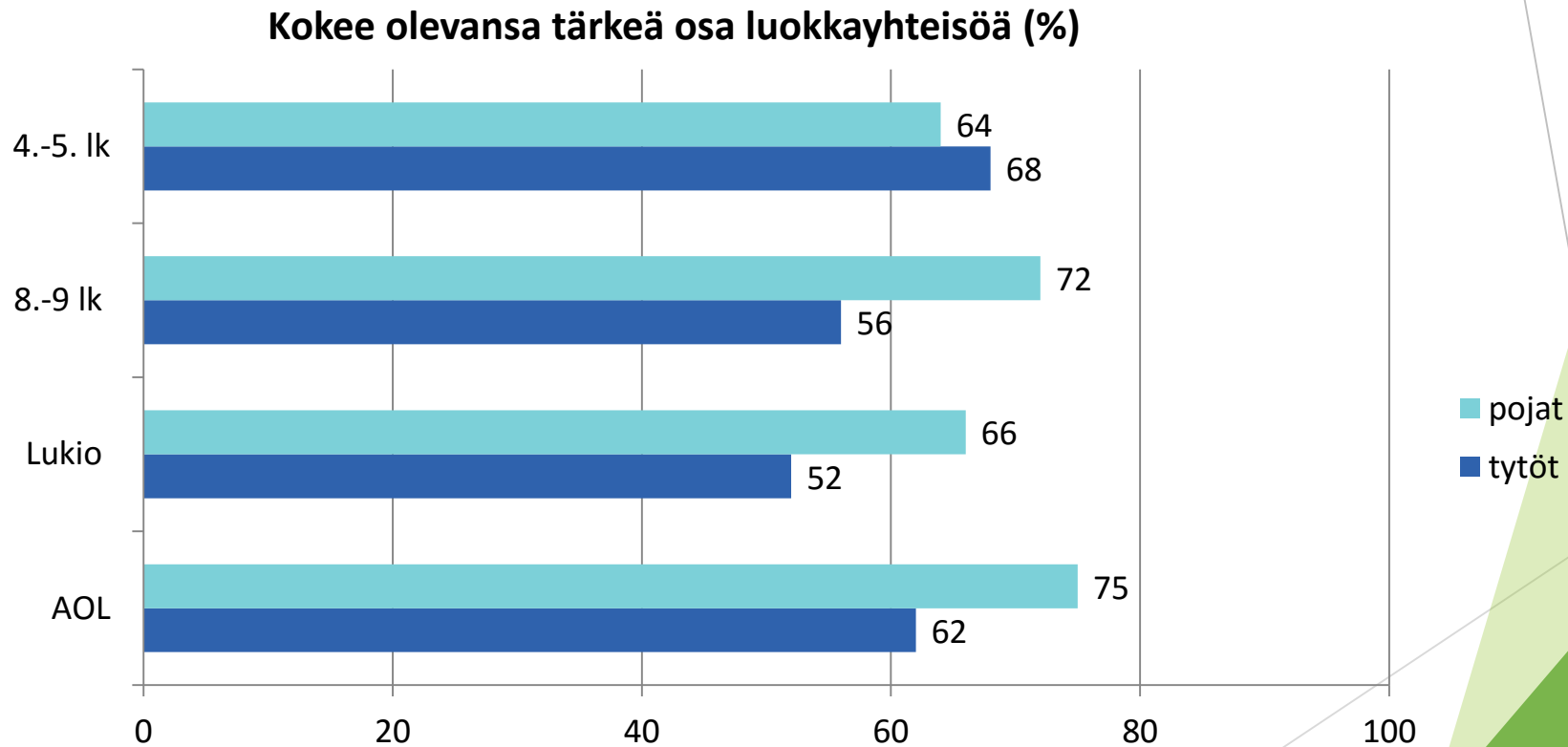
Myös muiden ryhmien välillä suuria eroja

Yksinäisyys on yhteydessä ahdistuneisuuteen yläluokilla ja toisella asteella

Oppilaat ja opiskelijat kokevat paljon irrallisuutta

Pojat kiinnittyvät luokkayhteisöön tyttöjä enemmän, ammatillisissa oppilaitoksissa enemmän kuin lukioissa

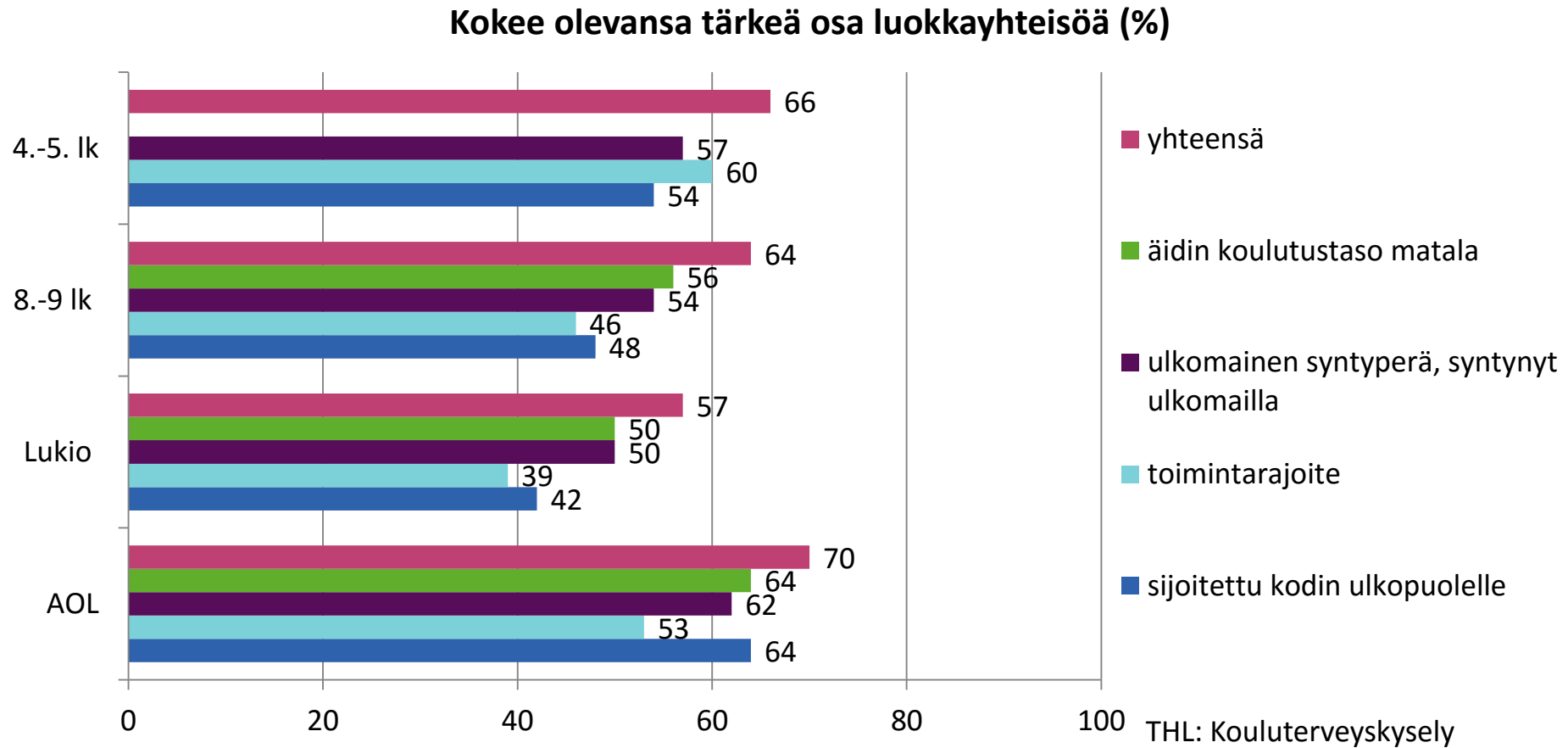

THL: Kouluterveyskysely 26

Oppilaat ja opiskelijat kokevat paljon irrallisuutta

Myös muiden ryhmien välillä suuria eroja

Elintavat kehittyneet myönteisesti

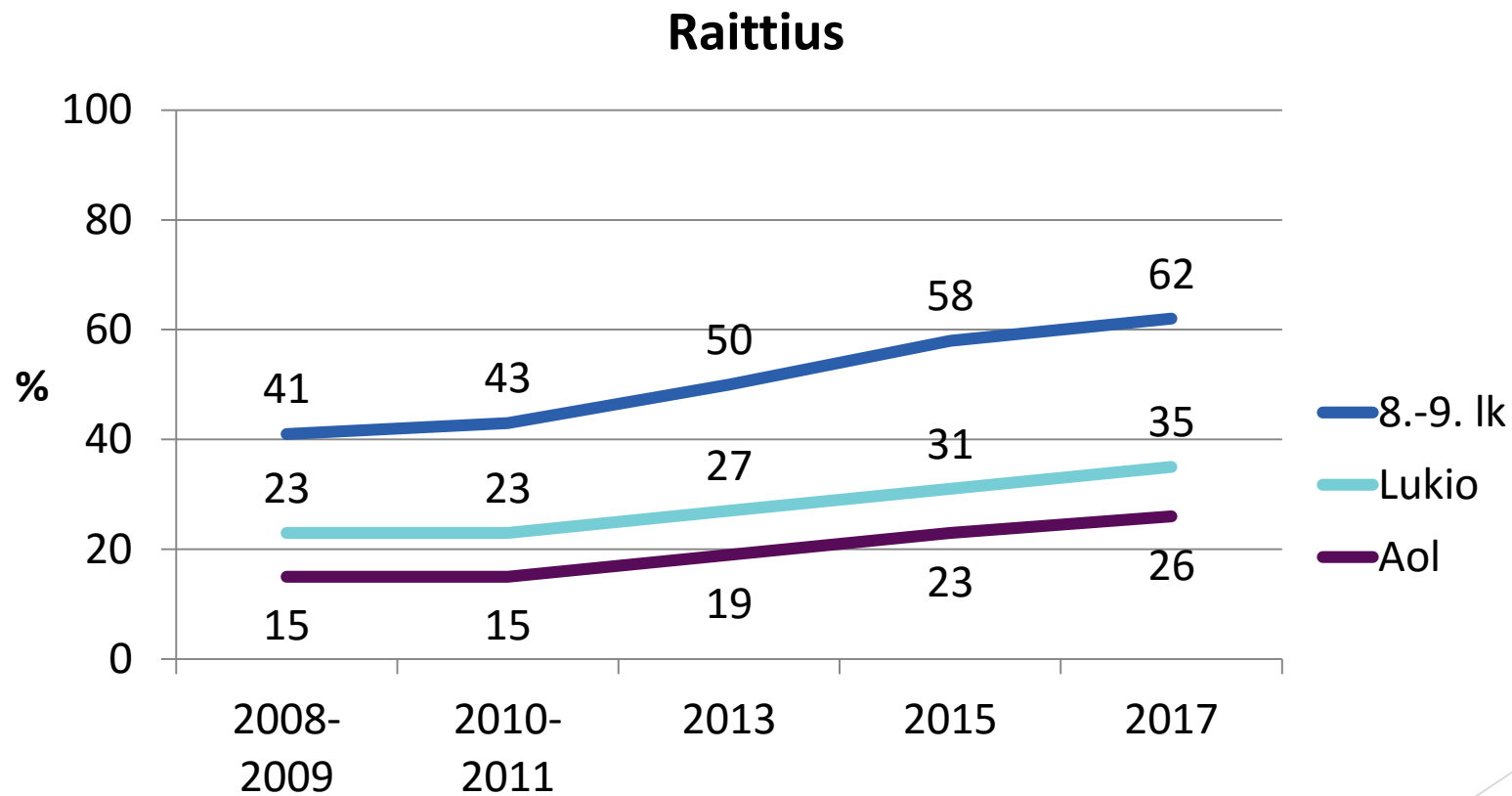

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Entistä useampi nuori on raittis

Alueellisia eroja havaittavissa - Pohjois-Suomessa eniten raittiita

Eroja eri koulutusasteiden välillä

THL: Kouluterveyskysely

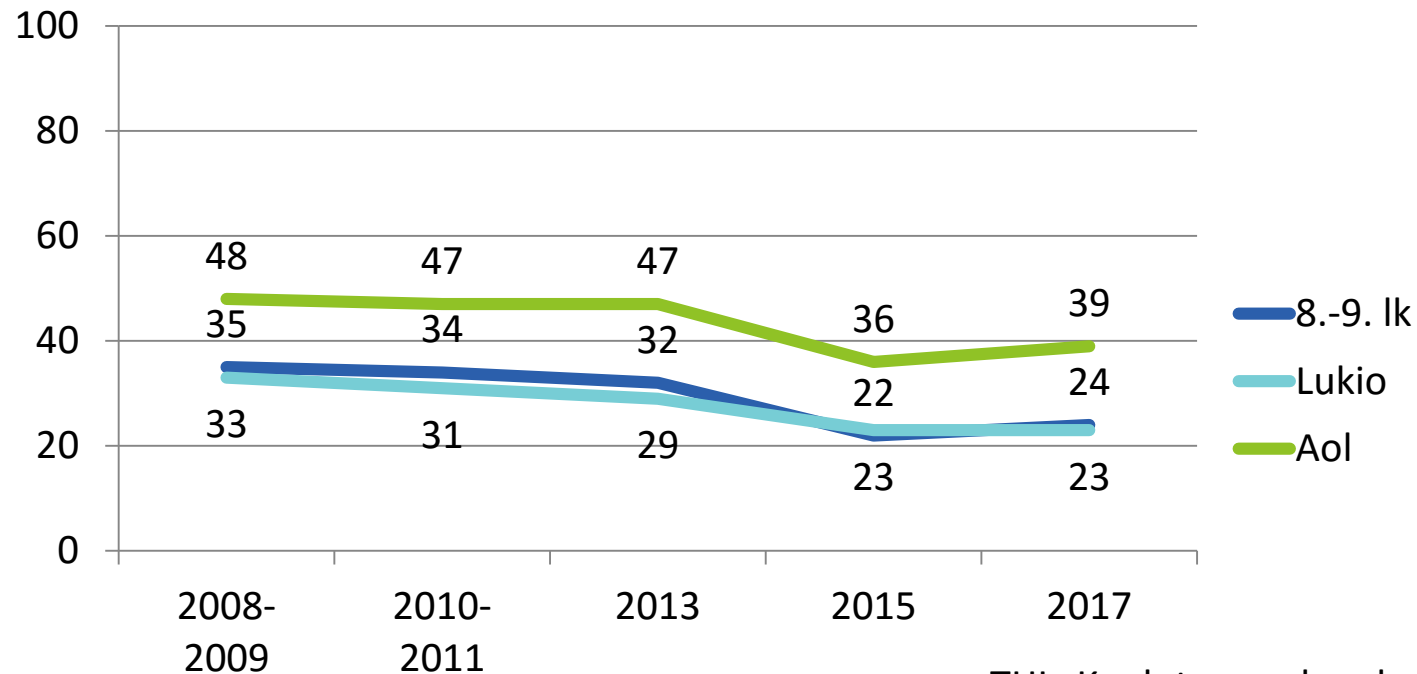
29

Vähän liikkuvien määrä on myönteisestä kehityksestä huolimatta sängen suuri

Suuret erot edelleen ammattiin opiskelevien ja lukiolaisten välillä

Harrastaa hengästyttävää liikuntaa vapaa-ajalla korkeintaan 1 h viikossa

THL: Kouluterveyskysely

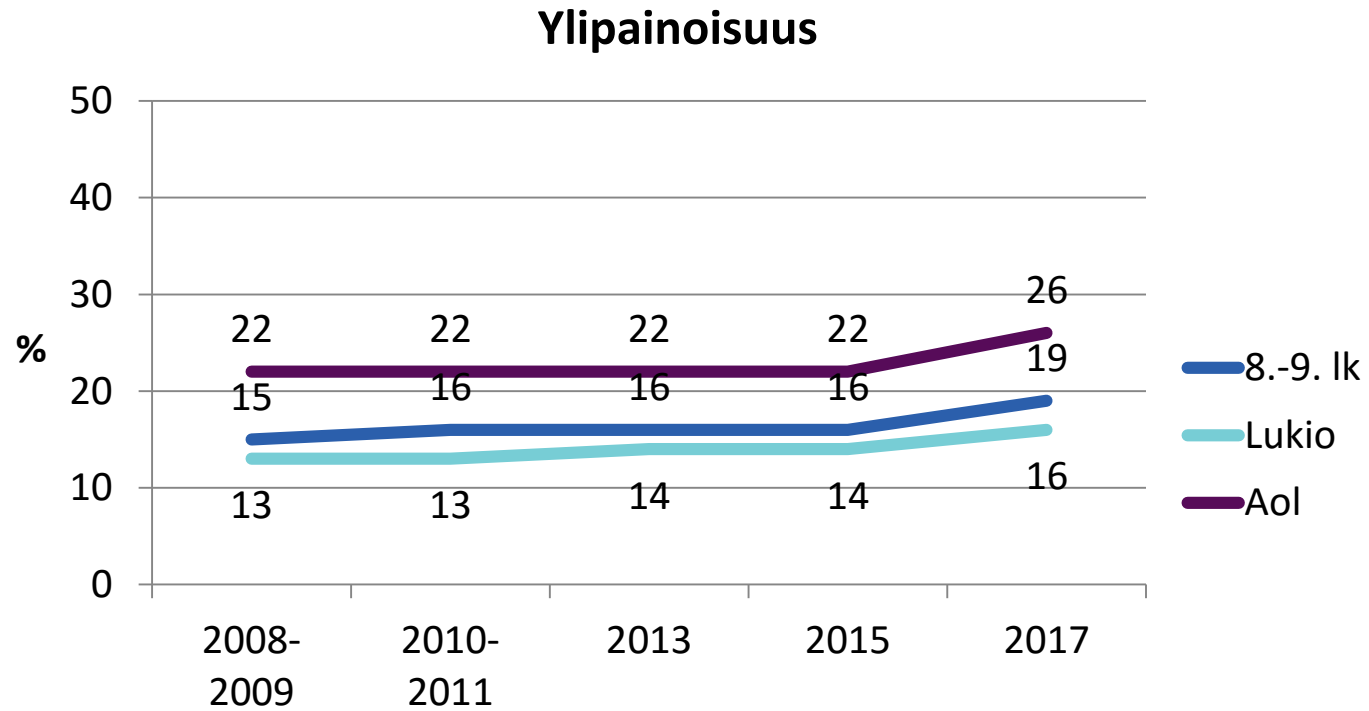
Vähäinen liikkuminen on yleisempää

- Toimintarajoitteisilla
- Ulkomaista syntyperää olevilla
- Mikäli äidin koulutustausta oli matala

Nuorten ylipaino näyttäisi olevan lisääntymässä

Ammattiin opiskelevista neljännes on ylipainoisia. Ero lukiolaisiin on suuri.

THL: Kouluterveyskysely

Ylipainoisuus on yleistä:

- Pojilla
- Nuorilla, joiden äideillä matala koulutus
- Toimintarajoitteisilla
- Ulkomailla syntyneillä, ulkomaista syntyperää olevilla

Mielen hyvinvointiin ja jaksamiseen tarvitaan tukea

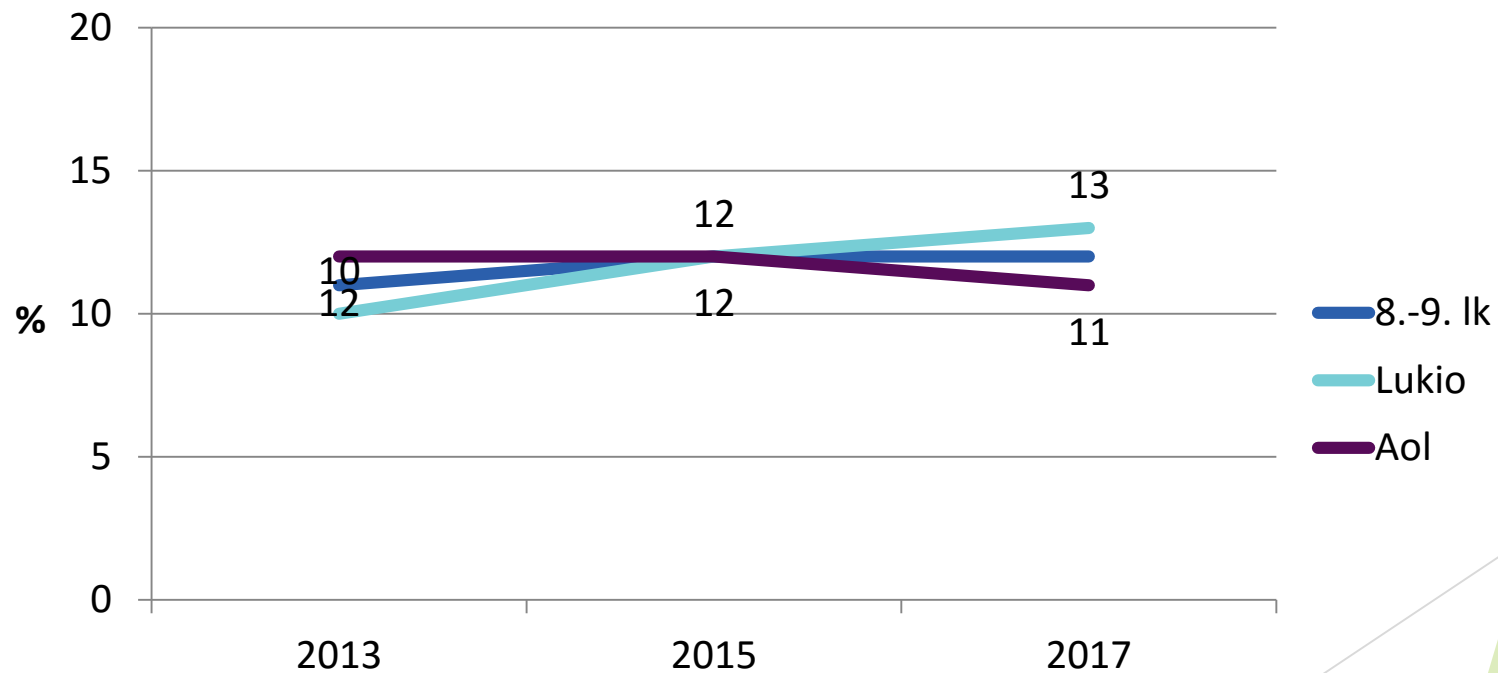

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Ahdistuneisuudessa ja koulu-uupumisessa ei suuria muutoksia

4. ja 5. lk oppilaista 13 % kokenut mielialaan liittyviä ongelmia kahden viime viikon aikana

Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus

Ahdistuneisuus ja uupumus yleistä:

- Tyttöillä
- Nuorilla, joiden äideillä matala koulutus
- Toimintarajoitteisilla
- Sijoitetuilla
- Ulkomailla syntyneillä, ulkomaista syntyperää olevilla

THL: Kouluterveyskysely

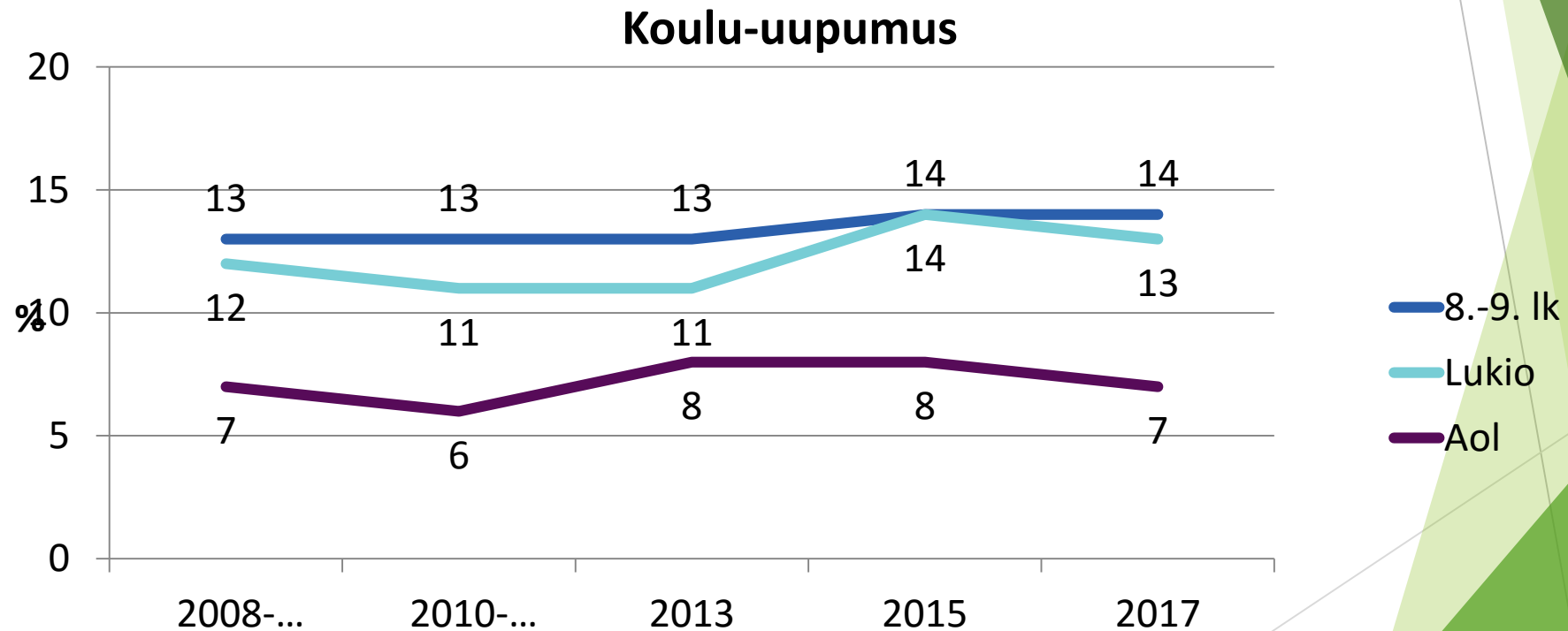
TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Ahdistuneisuudessa ja koulu-uupumisessa ei suuria muutoksia

Ahdistuneisuus ja uupumus yleistä:

- Tyttöillä
- Nuorilla, joiden äideillä matala koulutus
- Toimintarajoitteisilla
- Sijoitetuilla
- Ulkomailla syntyneillä, ulkomaista syntyperää olevilla

4. ja 5. lk oppilaista 33 % kokenut koulustressiä

THL: Kouluterveyskysely

34

Kaikkeen kiusaamiseen tulisi asettaa nollatoleranssi

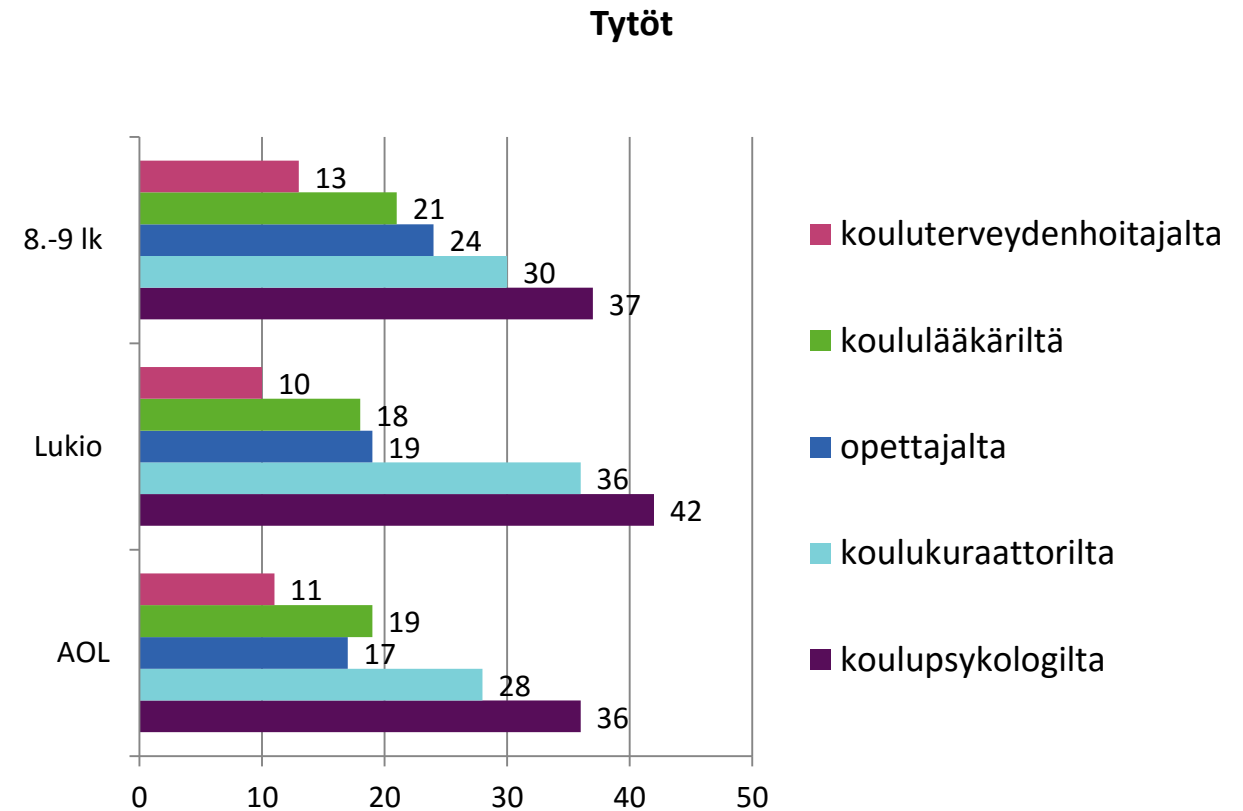
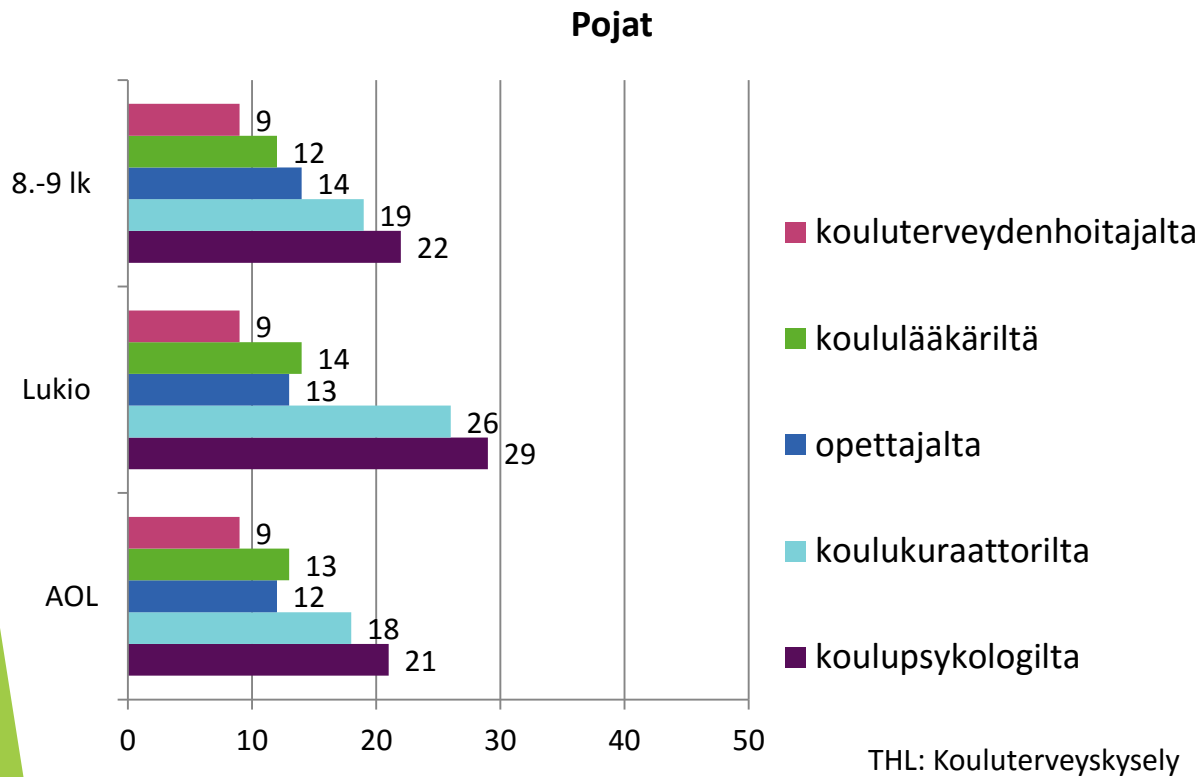
- ▶ Syrjivällä kiusaamista (kiusattu ulkonäön, sukupuolen, ihonvärin tai kielen, vammaisuuden, perheen tai uskonnon vuoksi koulussa tai vapaa-ajalla) kokenut
 - ▶ 19 % perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista
 - ▶ 24 % perusopetuksen 8. ja 9. luokkalaisista
 - ▶ 11 % lukiolaisista
 - ▶ 13 % ammattiin opiskelevista
- ▶ Mutta esimerkiksi 8. ja 9. luokkalaisista
 - ▶ Sijoitetuista 46 %
 - ▶ Toimintarajoitteisista 42 %
 - ▶ Ulkomailla syntyneistä, ulkomaista syntyperää olevista 43 %
 - ▶ Nuorista, joiden äidillä matala koulutustaso 33 %

Tyydyttymätöntä tuen tarvetta

*Tyydyttymätöntä tuen tarvetta esiintyy enemmän tytöillä kuin pojilla.
Tukea olisi tarvittu enemmän psykologilta ja kuraattorilta*

Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut (%)

Jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla mahdollisuus keskustella jonkun kanssa mieltä painavista asioista

- ▶ Mahdollisuus keskustella omien vanhempien, ystävän, koulun aikuisen tai muun ammattihenkilön kanssa mieltä painavista asioista
 - ▶ 85 % perusopetuksen 8. ja 9. luokkalaista
 - ▶ 92 % lukiolaisista
 - ▶ 86 % ammattiin opiskelevista
- ▶ 4. ja 5. lk oppilaista puolella (49 %) oli mahdollisuus keskustella koulussa aikuisen kanssa mieltä painavista asioista

Eriarvoisuus hyvinvoinnissa on huomattavaa, mutta siihen voidaan puuttua

- ▶ Asioita voidaan parantaa kouluissa ja oppilaitoksissa mm.
 - ▶ Lisäämällä edelleen osallisuutta ja yhteisöllisyyttä
 - ▶ Huolehtimalla, että kiusaamiseen puututaan heti
 - ▶ Kehittämällä tuen tarpeen varhaista tunnistamista
 - ▶ Vahvistamalla oppilaiden ja opiskelijoiden voimavaroja
 - ▶ Apua täytyy olla helposti saatavilla mielen hyvinvointiin ja jaksamiseen
 - ▶ Huolehtimalla tuen ja palvelujen yhdenvertaisesta saatavuudesta
 - ▶ Kohtaamalla lapsi ja nuori yksilönä

Opiskeluhuollolla on tärkeä tehtävä terveys- ja hyvinvointierojen kaventamisessa

Teemme yhdessä lasten, nuorten ja perheiden hyvää arkea. Lähellä.

Lapsi- ja
perhepalveluiden
muutosohjelma

HALLITUKSEN
KÄRKIHANKE

- Muutosohjelman tavoitteena on lapsen, nuoren ja perheen hyvä arki. Kaikkien toimijoiden yhteistyöllä tuomme tarpeeseen sopivaa, oikea-aikaista, yksilöllistä neuvontaa, ohjausta, tukea ja hoitoa lapsille, nuorille ja monimuotoisille perheille. Tuemme vanhempia heidän tärkeässä tehtävässään.

Lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvat toimintakulttuuri

- Yhdessä kohti lapsiystävällistä kuntaa ja maakuntaa.
- Paremmalla tiedolla parempia päätöksiä. Perustamme työmme lapsen ihmisoikeuksiin.

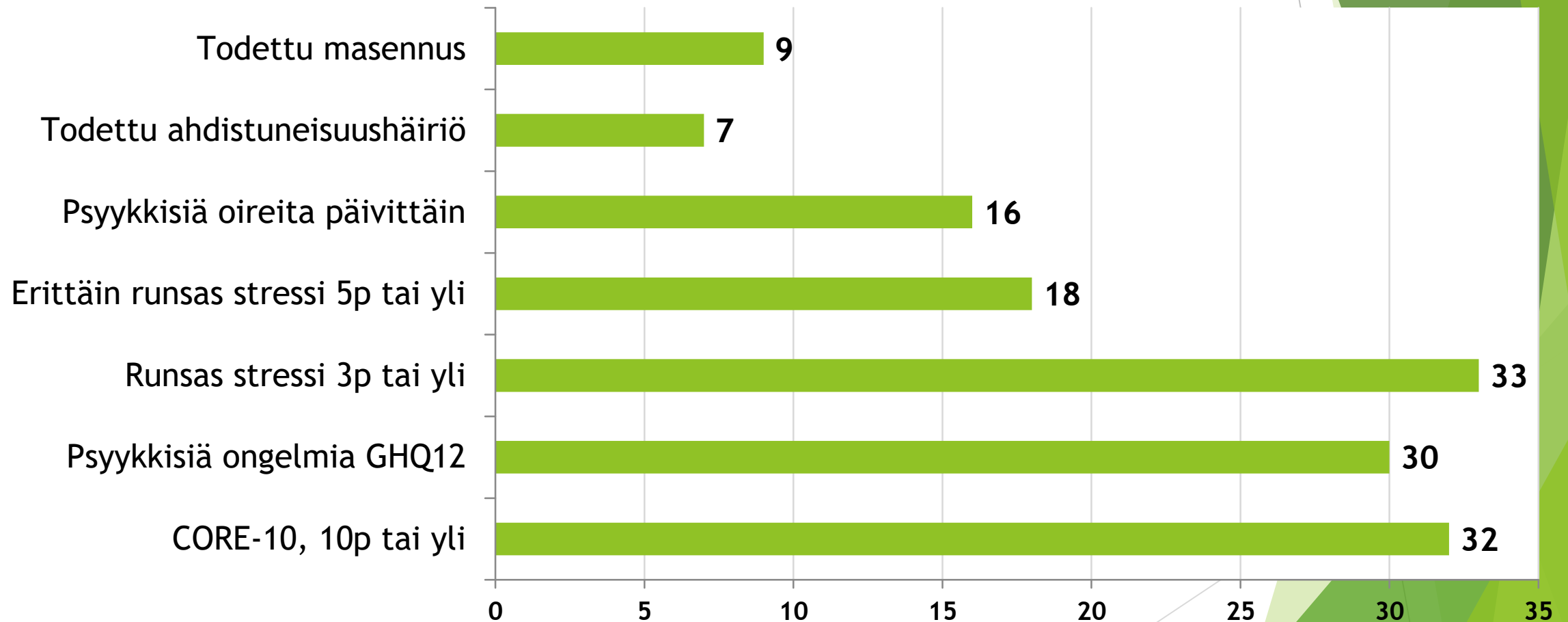
Eriarvoisuus yliopisto- ja AMK- opiskelijoiden välillä

TERVEYS JA ELINTAVAT

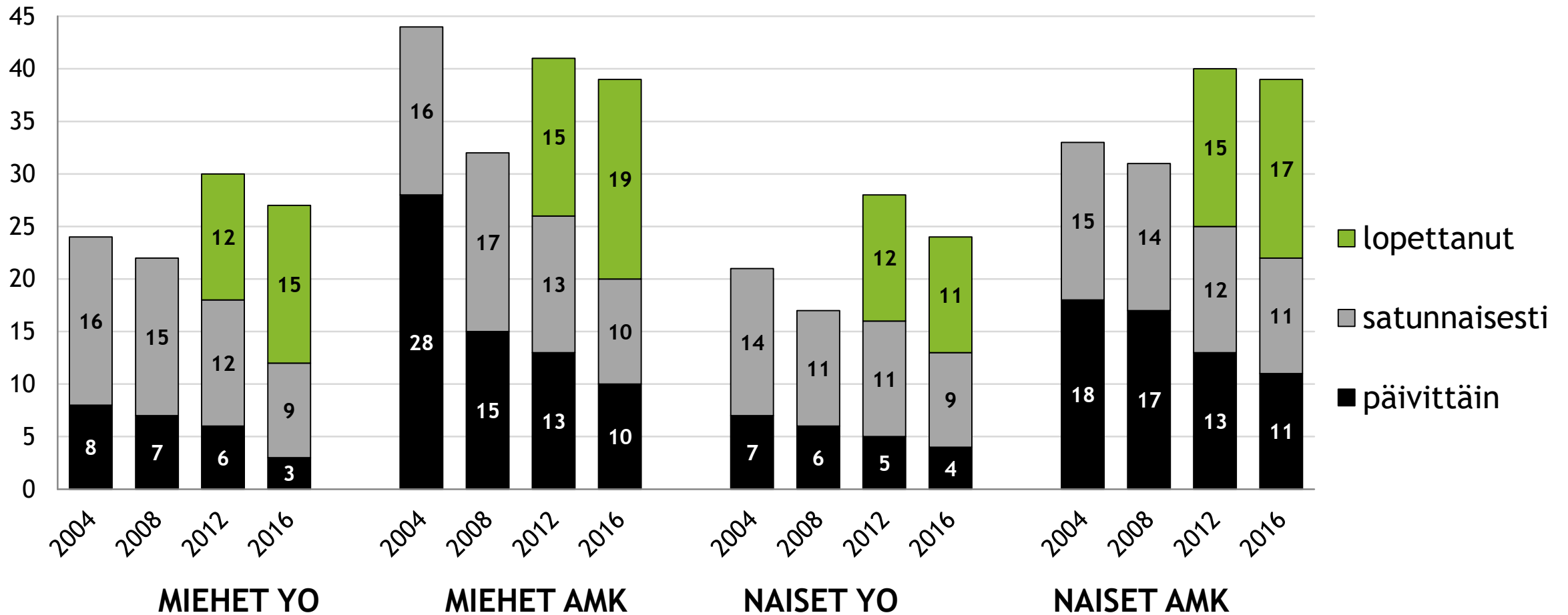
- ▶ Yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijat ovat monessa suhteessa varsin samankaltaista joukkoa sekä koetun että todetun terveydentilan suhteen.
- ▶ Eroja on muutamissa terveyskäyttäytymisen piirteissä, joiden kautta todennäköisesti syntyy ajan mittaan terveyseroja - jos käyttäytyminen jatkuu samankaltaisena.
- ▶ Selvimpiä eroja yo- ja amk-opiskelijoiden välillä on tupakoinnissa, ruokailutottumuksissa, istumisen määrässä (-> painoindeksissä) ja hampaiden harjauksessa.

PSYKKISIÄ ONGELMIA ERI MITTAREILLA 2016

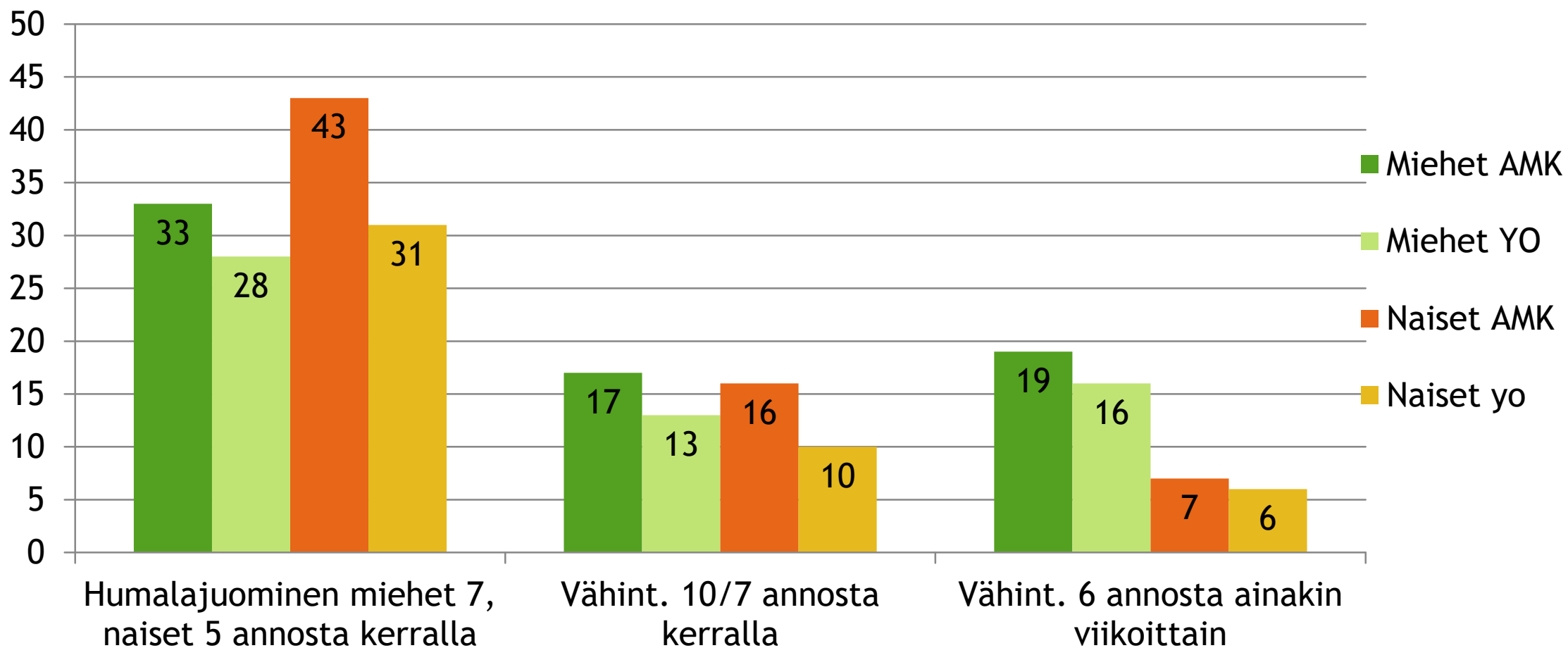
(%, yo+amk yhdessä)

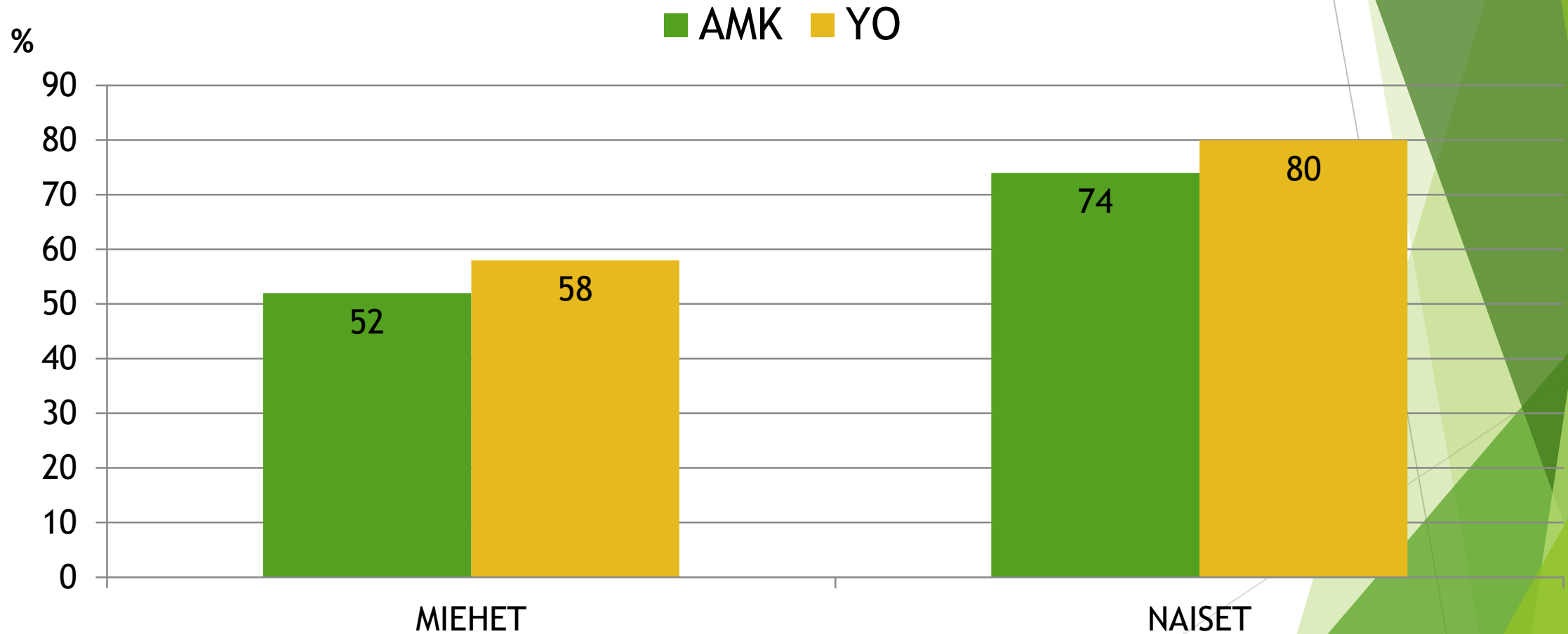
KORKEAKOULUOPIISKELIJOIDEN TUPAKOINTI 2004-2016 (%)

RUNSAS ALKOHOLINKÄYTTÖ 2016 (%)

RUUAN TERVEELLISYYDEN AJATTELU USEIN 2004-2016 (%)

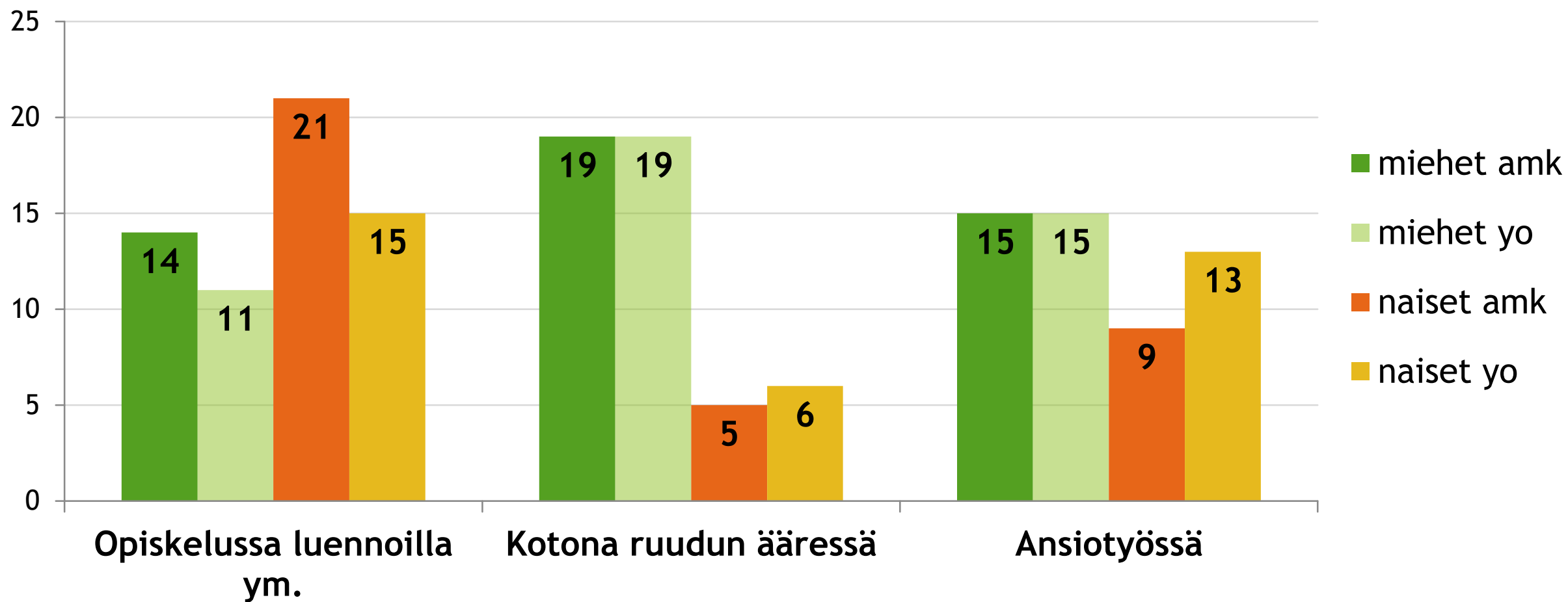

ISTUMINEN YHTEENSÄ ARKIPÄIVISIN (%)

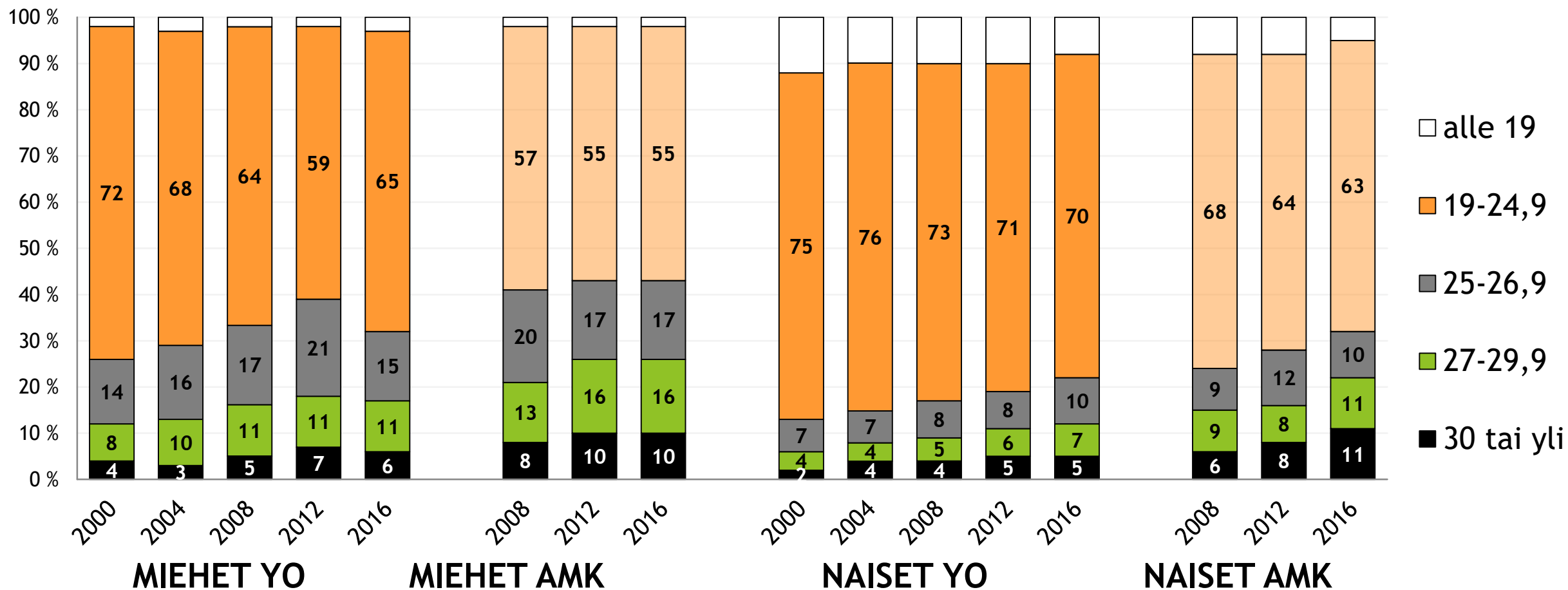
	MIEHET		NAISET	
	AMK	YO	AMK	YO
alle 8 t	8	15	15	19
8 h - alle 10 t	16	19	22	25
10 t - alle 12 t	26	25	24	26
12 t tai yli	50	41	39	30

Mediaani istumisen määrälle 10,75 tuntia
miehet 11 t, naiset 10 t

ISTUMINEN ARKIPÄIVISIN YLI 6 TUNTIA PÄIVÄSSÄ (%)

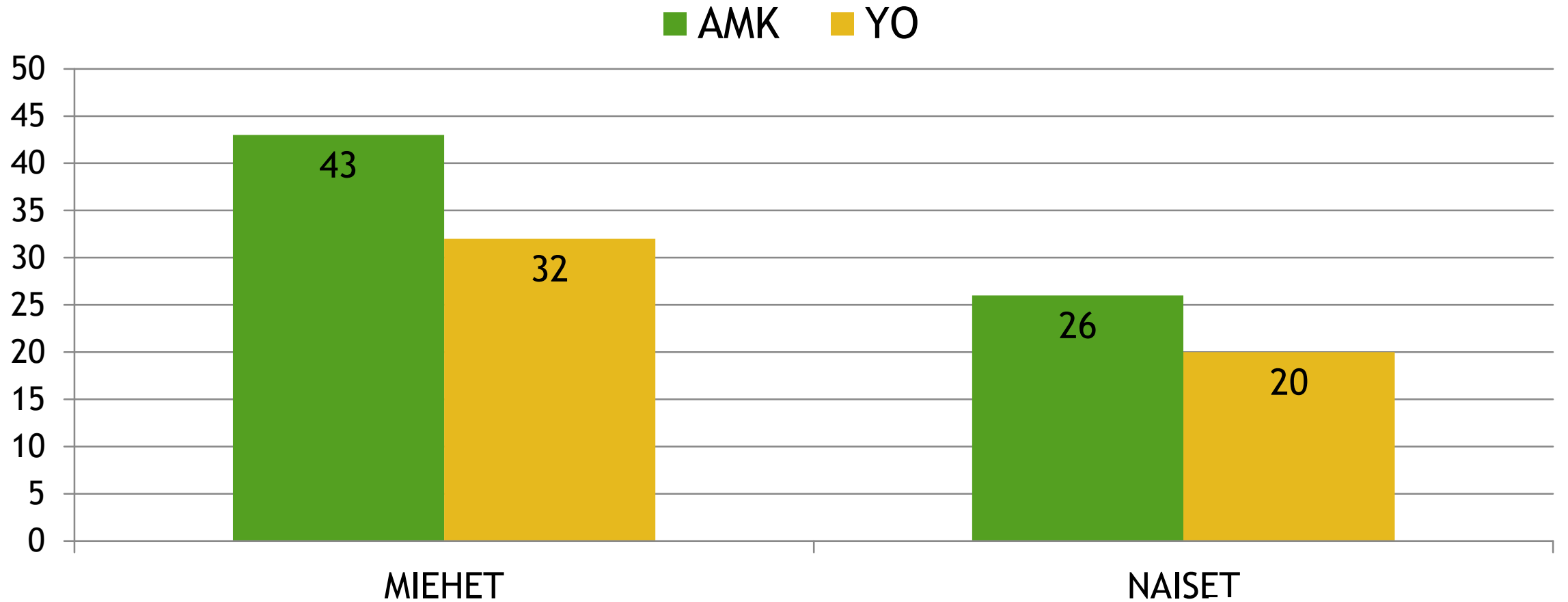

YLIPAINO 2000-2016 (BMI, %)

HAMPAIDEN HUONO HOITO 2016:

Ei harjaa hampaitaan vähintään 2 kertaa päivässä (%)

Eriarvoistumiskehityksen riskien yleisyys

MUITA RISKEJÄ ERIARVOISTUMISKEHITYKSEEN

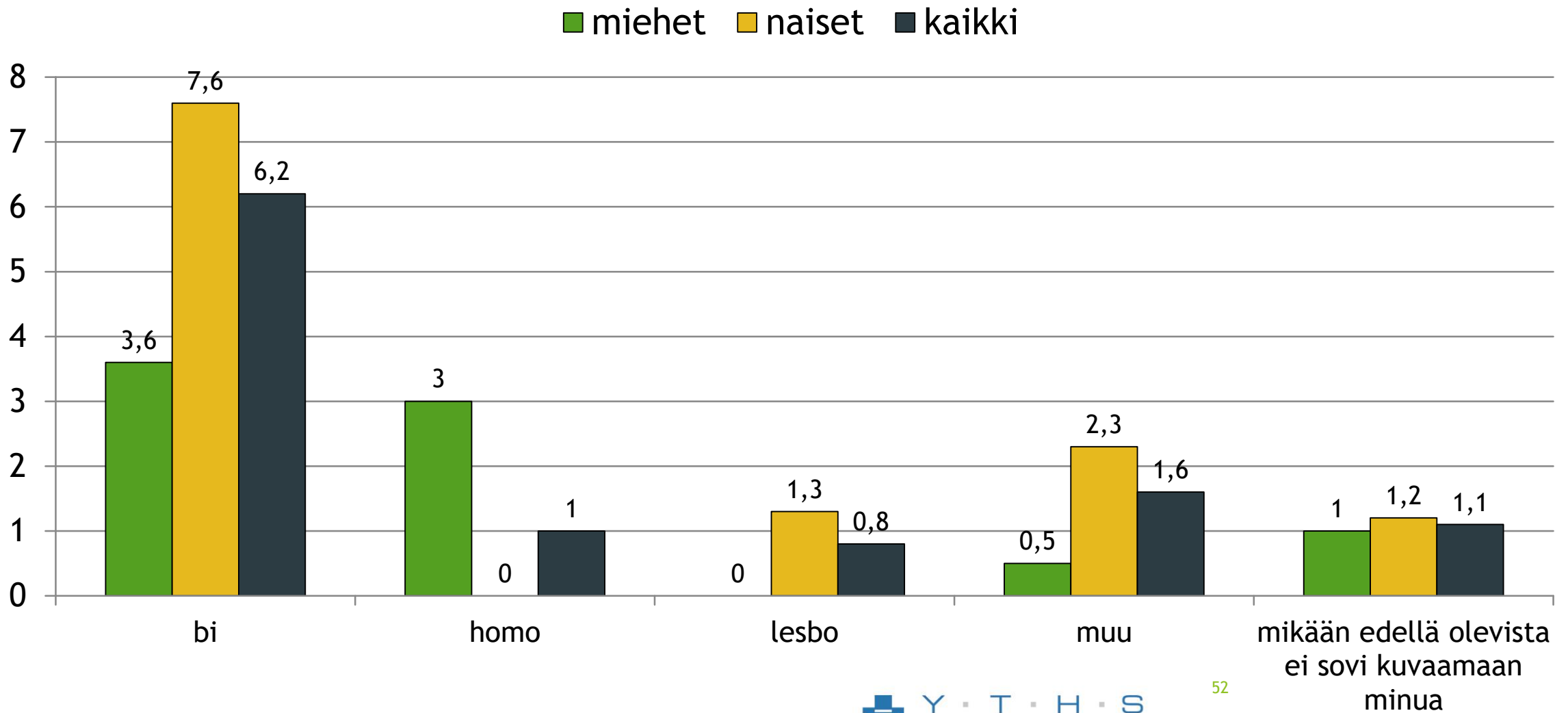
- ▶ Seksuaalinen suuntautuminen
- ▶ Oppimisvaikeudet
- ▶ Koettu väkivalta
- ▶ Sosiaalinen tilanne
- ▶ Opiskeluun liittyvät ongelmat
- ▶ Toimeentulon vajeet

Toimeentuloa lukuun ottamatta näissä vain pieniä eroja yo- ja amk-opiskelijoilla. Mahdollinen eriarvoistumiskehitys aiheutuu siitä

- ▶ miten opiskelijan ominaisuudet huomioidaan
- ▶ miten hän saa ongelmiinsa apua (oth:sta, oppilaitoksesta ym.)

SEKSUAALINEN SUUNTAUTUMINEN

(%, yo+amk yhdessä, N=3051)

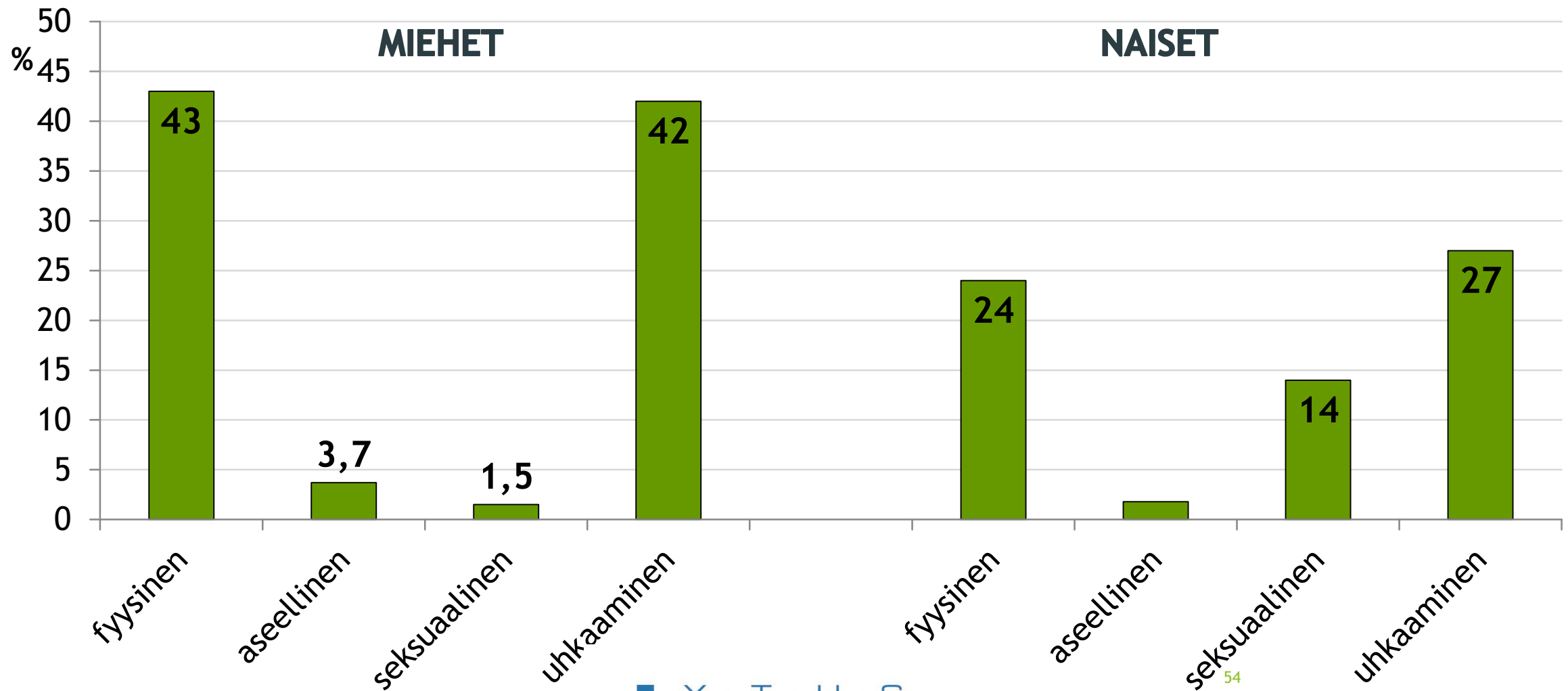

OPPIMISVAIKEUS TAI OPPIMISEEN VAIKUTTAVA SAIRAUUS TAI VAMMA (%)

OPPIMISVAIKEUS	YO	AMK	KAIKKI
Lukivaikeus	4,4	7,1	5,4
Asperger-oireyhtymä	0,4	0,3	0,4
Matematiikan oppimisvaikeus	0,2	0,9	0,4
Hahmottamisen vaikeus	0,6	0,6	0,6
Tarkkavaisuushäiriö (esim. ADHD/ADD)	0,6	1,4	0,9
Näkövamma	0,3	0,7	0,5
Kuulovamma	0,3	0,4	0,4
Muu	0,7	1,0	0,8
2016 jokin oppimiseen vaikuttava sairaus tai vamma	6,5	10,6	8,2
2012 jokin oppimiseen vaikuttava sairaus tai vamma	3,4	6,1	4,6

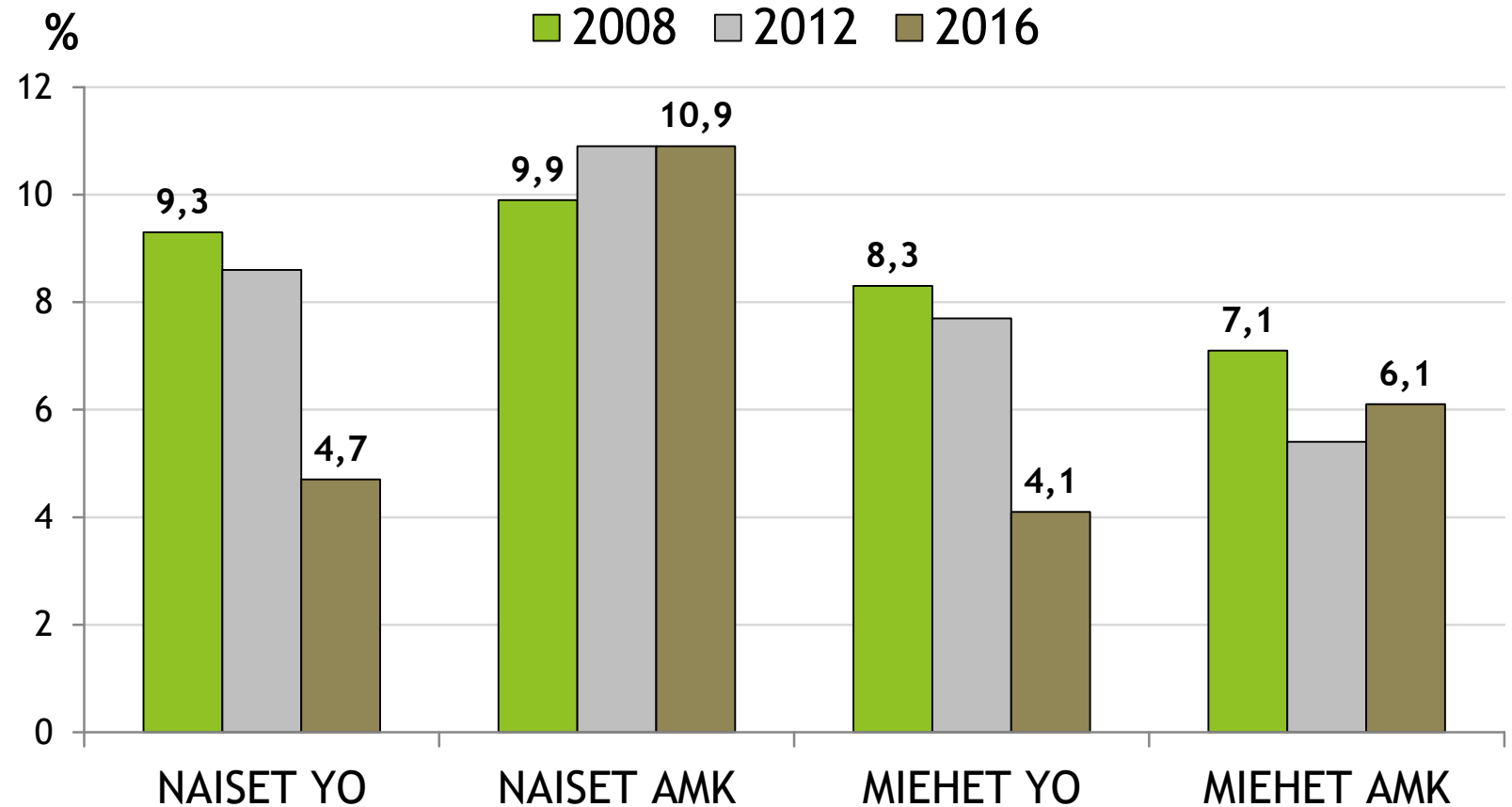
VÄKIVALTAKOKEMUKSET ELÄMÄN AIKANA

(%, yo+amk yhdessä)

SOSIAALISET VAJEET JA PERHEELLISYYS (%)

	%
Kokee usein yksinäisyyttä	7
Ei läheisten keskustelutukea	6
Harvoin yhdessä ystävien kanssa	7

OPIKSELUN ja TOIMEENTULON VAJEET (%)

	YO	AMK
Ohjaus ollut (täysin) riittämätöntä	7	9
Opintomenestys ollut odotuksiin nähden heikompaa	21	16
Kokee opiskelualan vääräksi	7	7
Toimeentulo erittäin niukka ja epävarma	14	20
Asumismenot yli puolet tuloista	59	64

PARI ESIMERKKIÄ ONGELMIEN YHTEYKSISTÄ

- ▶ **Hammashoitopelko** liittyy mm. hampaiden huonoon hoitamiseen, lisääntyneeseen reikiintymiseen, tupakointiin, ja syömishäiriöihin.
- ▶ **Ongelmaksi koettu jännittäminen** on yhteydessä mm. seuraaviin hyvinvointivajeisiin
 - ▶ huonoksi koettuun terveydentila
 - ▶ psyykkinen pahoinvointi
 - ▶ yksinäisyys
 - ▶ keskustelutuen puute
 - ▶ opiskeluyhteisöön kuulumattomuus
 - ▶ kiusaamiskokemukset

- ▶ Opiskeluterveydenhuollossa emme voi enää vaikuttaa taannehtivasti opiskelijan elämään, mutta voimme silti tehdä paljon. **Nuoruus on elämän toinen mahdollisuus!**
- ▶ Oleellista on, miten voimme puuttua eriarvoistumiskehitykseen?
 - ▶ Osaammeko kysyä, tulemmeko kysyneeksi?
 - ▶ Osaammeko auttaa?
 - ▶ Onko meillä sopivia, monipuolisia työkaluja?
 - ▶ Onko meillä aikaa opiskelijan yksilölliseen kohtaamiseen?

KIITOS MIELENKIINNOSTA!

